

Old Flanders, Octave Delepierre en het vertalen

Theo Hermans, buitenlands erelid KANTL; University College London

Samenvatting

Toen Hendrik Conscience in 1838 aan *De Leeuw van Vlaenderen* werkte, nam hij contact op met de Brugse amateur-historicus en literatuurliefhebber Octave Delepierre (1802-1879). Later wisselden Delepierre en Conscience nog enkele brieven, met het oog op een artikel dat Delepierre, die inmiddels naar Londen verhuisd was, in 1847 in het Engelse tijdschrift *The Athenaeum* aan Conscience wijdde. Meer lijkt hun samenwerking niet te hebben ingehouden. Toch is er meer. In zijn *Old Flanders; or, Popular Traditions and Legends of Belgium* (1845), een boek dat ten dele teruggaat op zijn *Chroniques, traditions et légendes de l'ancienne histoire des Flandres* (1834), leverde Delepierre de eerste Engelse vertaling van werk van Conscience, met name diens verhaal 'Godswraek' uit de bundel *Phantazy* (1837). Behalve Conscience vertaalde of bewerkte Delepierre in *Old Flanders* ook K.L. Ledeganck, J.A. de Laet en Karel Nys. Hij had op dat moment ruime ervaring als vertaler uit het Latijn, het Engels en het Nederlands in het Frans. Het artikel onderzoekt Delepierrés vertaalactiviteit, met bijzondere aandacht voor de vertalingen in *Old Flanders*.

Abstract

In 1838, when he was writing his historical novel *De Leeuw van Vlaenderen* (The Lion of Flanders), Hendrik Conscience contacted Octave Delepierre (1802-1879), an amateur historian from Bruges with an interest in literature. In subsequent years Conscience and Delepierre exchanged a few letters with reference to an article about Conscience which Delepierre, who had moved to London in 1843, published in *The Athenaeum* in 1847. While these contacts are well documented, little attention has as yet been paid to Delepierre's collection *Old Flanders; or, Popular Traditions and Legends of Belgium* (1845), which was based in part on his earlier *Chroniques, traditions et légendes de l'ancienne histoire des Flandres* (1834). *Old Flanders* contained not only the earliest translation into English from the work of Conscience, namely the story 'Godswraek' (Sacrilege) first published in *Phantazy* (1837), but also translations of K.L. Ledeganck, J.A. de Laet and Karel Nys. By the time he brought out *Old Flanders* Delepierre had ample experience as a translator from Latin, English and Dutch into French. The article considers Delepierre's work as a translator, with particular emphasis on the translations in *Old Flanders*.

Correspondentie

Theo Hermans
Department of
Dutch, University
College London,
Gower Street,
London WC1E 6BT,
UK

Email

t.hermans@ucl.ac.uk

1. INLEIDING

In de geschiedenis van de literatuur in Vlaanderen is Octave Delepierre weinig meer dan een voetnoot. Juister gezegd, hij is twee voetnoten, één in het tweede en één in het achtste hoofdstuk van Hendrik Conscience's *De Leeuw van Vlaanderen*. Conscience noemde Delepierres naam ook, met dank, aan het eind van zijn voorwoord bij de eerste editie van de roman, die zoals bekend op de laatste dag van 1838 het licht zag. Met de tweede, herziene editie van de *Leeuw* in 1843 kwam dat voorwoord echter te vervallen en daarmee verdween ook de eervolle vermelding van Delepierre (Vanhoutte, 2002a, p. 448). Aangezien hoe dan ook de *Leeuw* en zijn voetnoten vandaag nog nauwelijks worden gelezen, is Delepierre zo goed als vergeten.¹

Conscience vermeldde Delepierre in het oorspronkelijke voorwoord bij de *Leeuw* omdat hij hem dank verschuldigd was voor bewezen diensten. Toen de schrijver begin 1838 op dreef raakte met zijn historische roman, wilde hij zich ter plaatse in Brugge en Kortrijk gaan documenteren. Delepierre leidde Conscience en diens vriend Jan Alfried de Laet in Brugge rond in februari 1838 en bezorgde de bezoekers informatie over de middeleeuwse stad. Eenmaal zijn bijdrage aan de Vlaamse literatuur geleverd kon hij vervolgens uit het zicht verdwijnen.

Toch hield Delepierres bemoeienis met de literatuur in Vlaanderen niet op na die befaamde ontmoeting met Conscience en De Laet. Enkele jaren later, in 1845, toen hij in Londen woonachtig was en werkzaam op de Belgische missie aldaar, publiceerde hij in zijn boek *Old Flanders* de allereerste Engelse vertaling van werk van Conscience, ook al heeft de Engelstalige wereld het destijds niet geweten want Delepierre noemde Conscience's naam niet. Behalve Conscience vertaalde Delepierre in *Old Flanders* ook nog andere Vlaamse auteurs, met name J.A. de Laet, Karel Nys en K.L. Ledeganck; deze laatste had hij al eens eerder vertaald, in het Frans, en hij deed het nu opnieuw, in het Engels. Omdat Delepierre in *Old Flanders* wel vertaalde maar de betreffende auteurs niet noemde, kwam zijn handelwijze hem in Vlaanderen, bij alle waardering voor zijn promotie van Vlaamse cultuur buiten de landsgrenzen, op een beschuldiging van plagiaat te staan. Het zou niet de enige aantijging van die aard in Delepierres carrière blijven. Geheel onbekend zijn deze bewerkingen overigens niet; Prosper Arents bracht ze meer dan een

¹ Zo goed als, dus niet helemaal. Gérard Genettes *Palimpsestes* uit 1982 roept Delepierres studie over de parodie in herinnering (Delepierre, 1870), zij het slechts om het werk van 'l'aimable érudit' (1982, p. 20) als inmiddels verouderd te bestempelen.

halve eeuw geleden bibliografisch in kaart (Arents, 1950, p. 296). Aan de teksten zelf is echter tot dusver weinig aandacht besteed.

Delepierres vertaalwerk staat niet op zich. Het maakt deel uit van een vlechtwerk van vertalingen en bewerkingen dat nauw met de Vlaamse literatuur van deze periode verweven is. Meertaligheid was de Vlaamse literatoren op het lijf geschreven. Nederlands- en Franstaligen bewogen zich geregeld in dezelfde kringen en kenden elkaars publicaties. De twee talen waren echter in allerlei opzichten ongelijk aan elkaar en het vertalen tussen Nederlands en Frans in de Belgische context in de decennia na 1830 weerspiegelt dit onevenwicht. De meeste geleterde Vlamingen, Franstaligen zowel als Nederlandstaligen, waren de andere landstaal doorgaans machtig, althans in zekere mate; voor de Walen en een aantal Brusselaars gold dit niet. Literaire vertalingen in het Frans dienden niet slechts om een Franstalig publiek te bereiken maar tevens als bewijs dat Vlaamse geschriften de confrontatie met Franstalig werk aan konden. Vertalingen in het Nederlands werden gemaakt om uiteenlopende redenen: ten behoeve van Frans-onkundige Vlamingen in de lagere middenklasse, uit politieke overwegingen, uit taaltrots, bij wijze van taalopbouw of om de veerkracht en flexibiliteit van het Nederlands in Vlaanderen aan te tonen.

Delepierres activiteit is wellicht ongewoon omdat hij zowel in de Belgische context opereerde als daarbuiten. Zijn vertalingen in het Frans richtten zich soms op Franstalig België, soms op Frankrijk. Later schreef en vertaalde hij bovendien in het Engels. Anders dan het vertaalwerk tussen Frans en Nederlands in het tweetalige België, spraken buitenlandse vertalingen van Vlaams literair werk niet vanzelf. Ze werden in Vlaanderen meestal ook opgemerkt, want de Vlaamse auteurs hielden angstvallig in het oog wat het buitenland over hen schreef. Zij bedreven immers een literatuur die zichzelf nog moest bewijzen en betrokken iedere blik van belangstelling van buiten het taalgebied direct op hun eigen zelfbeeld. Waarderende uitingen en vertalingen interpreterden zij als aanmoediging of als erkenning van intrinsieke kwaliteit, soms door die buitenlandse waardering te contrasteren met het vermeende gebrek aan erkenning vanwege Franstalig België. Op kritische beschouwingen reageerden zij verontwaardigd. Zodoende werden in beide gevallen buitenlandse vertalingen van en commentaren op Vlaamse literatuur opnieuw opgenomen in de desem van die literatuur en zijn ze ook voor de Vlaamse culturele dynamiek van belang.

Behalve vertalingen zou Delepierre tevens, in het Engels, kritisch werk over Vlaamse literatuur leveren, in de vorm van een reeks artikelen in 1847-1848 en vervolgens, in 1860, een literatuurgeschiedenis in boekvorm. In deze publicaties

beklemtoonde hij de Vlaamse culturele wederopstanding en de nationale rol die de Vlaamse letteren in het nog jonge België speelden. Hij beseftte blijkbaar dat die literatuur van wezenlijk belang kon zijn in een land dat niet alleen voor zichzelf en voor eigen publiek als natiestaat erkenning zocht maar zich ook tegenover het buitenland in politiek en cultureel opzicht nog waar moest maken.

In wat volgt besteed ik aandacht aan Delepierres vertaalwerk. Daarbij richt ik mij vooral op zijn bewerkingen van eigentijdse Vlaamse auteurs in *Old Flanders*, en in het bijzonder op zijn Engelse versie van Conscience's verhaal 'Godswraek'. Omdat Delepierre zelf ook ander vertaalwerk leverde en er van verscheidene van de verhalen die hij voor *Old Flanders* vertaalde ook vertalingen door anderen bestaan, is het nodig een aantal teksten bij de studie te betrekken. Een vergelijkende aanpak zal beter laten uitkomen hoe Delepierre te werk ging. Van het verhaal van De Laet dat in *Old Flanders* verscheen, is tevens een Duitse en een op deze Duitse versie gebaseerde Franse bewerking voorhanden. 'Godswraek' was bovendien vóór het verschijnen van *Old Flanders* al twee keer in het Frans vertaald, eerst door De Laet en vervolgens door een onbekende.

Keren we eerst terug naar bekend terrein, de persoonlijke contacten tussen Octave Delepierre en Hendrik Conscience.

2. HENDRIK CONSCIENCE EN OCTAVE DELEPIERRE

Op 10 februari 1838, tijdens een bijeenkomst van de Antwerpse rederijkerskamer De Olyftak, las Conscience voor uit het manuscript van zijn *Leeuw van Vlaenderen*. Twee dagen later, op 12 februari, plaatste Jan Alfried de Laet over deze voorlezing een bericht in *Le Précurseur* en *L'émancipation* (Schmook, 1962, p. 965 & 969; Vanhoutte, 2002a, p. 421). Vrijwel meteen daarna gingen Conscience en De Laet op weg naar Gent, Kortrijk en Brugge, waar Conscience zich wilde documenteren voor zijn 'vaderlandsche Heldenroman' (Conscience, 1880, p. 266). Op 19 februari waren ze terug in Antwerpen (Degroote, 1967, p. 209). Een lijstje van de personen die zij op hun reis ontmoetten, staat genoteerd op een bladzijde van het kladhandschrift van de *Leeuw*: 'Rens, Courtmans, Blommaert, Voisin, Dejonghe, Vlaminck, Delepierre' (Vanhoutte, 2002a, p. 426).

Naar Conscience zich later in zijn *Geschiedenis mijner jeugd* herinnerde, werden hij en De Laet in Brugge 'gulhartig' onthaald door '[d]e geleerde heer Octave De la Pierre, heden geheimschrijver van den Belgischen Ambassadeur te Londen (1855)'. (Conscience, 1880, p. 267). In februari 1838 was Delepierre archivaris van de provincie West-Vlaanderen en hulpbibliothecaris bij

de Brugse stadsbibliotheek. Nog volgens Consciences *Geschiedenis mijner jeugd* zou Delepierre, behalve historische en topografische informatie omtrent Brugge, ook de titel voor de *Leeuw* geleverd hebben, maar daarin moet de auteur zich vergissen, want De Laets krantenberichten van 12 februari noemden de titel van het nieuwe boek al (Schmook, 1952, p. 965 & 969). Wel is het personage Adolf van Nieuwland blijkbaar gepenseeld naar gegevens afkomstig van Delepierre, zoals de voetnoot in het tweede hoofdstuk van de *Leeuw* en Consciences brief aan Delepierre van 12 oktober 1838 bevestigen (Conscience, 2002, p. 32; Degroote, 1967, p. 132).

Na de ontmoeting in Brugge wisselden Conscience en Delepierre nog enkele brieven. Op 17 maart 1838 (Degroote, 1967, p. 125-126) zegde Conscience dank voor een boek dat hij van Delepierre ontvangen had, hoogstwaarschijnlijk diens *Chroniques, traditions et légendes de l'ancienne histoire des Flandres* uit 1834 (Van Biervliet, 1981, p. 193; Spinoy, 1998, p. 146) met daarin het verhaal 'Le moine guerrier et renégat. Chronique Brugeoise (Année 1302)' over Willem van Saeftinghe, een figuur die in Consciences *Leeuw* geheel onverwacht opduikt tijdens de veldslag aan het eind van het boek (Conscience, 2002, p. 350). Willem van Saeftinghes verschijning in de *Leeuw* is allicht ook een saluut aan Delepierre.

Op 28 mei schreef Conscience Delepierre opnieuw, nu met allerlei vragen over Brugge. Delepierre moet bevredigende antwoorden gegeven hebben, want Conscience dankte hem daarvoor op 12 oktober (Degroote, 1967, p. 127-128 & 132). Toen de *Leeuw* eind 1838 tenslotte verscheen, had Delepierre al heel spoedig een exemplaar in handen, terwijl in Gent F.A. Snellaert op 11 januari 1839 nog op zijn *Leeuw* zat te wachten, zoals hij De Laet die dag liet weten. Snellaert ontving zijn exemplaar pas op 19 januari (Jacob, 1914, p. 26; Vanhoutte, 2002a, p. 450-51).

Alhoewel de publicatie van *De Leeuw van Vlaenderen* in de literatuurgeschiedenis een nieuw hoofdstuk aankondigt waarin Delepierre geen rol meer lijkt te spelen, hebben Conscience en Delepierre in de jaren na 1838 nog wel contact met elkaar gehad en hebben zij elkaar nog bij tenminste één gelegenheid ontmoet. Ze waren allebei aanwezig op het taalcongres in Gent op 23 en 24 oktober 1841; 'Delepierre, letterkundige te Brugge' nam er evenals Conscience en tal van anderen deel aan het banket (Snellaert, 1842, p. 76).

Daarna bleef het enkele jaren stil. Delepierre verliet Brugge begin 1843 en vestigde zich in Londen. Op 11 juni 1846 schreef Conscience hem opnieuw, blijkbaar in antwoord op een verzoek van Delepierre om documenten en

inlichtingen betreffende ‘notre littérature nationale depuis 1830’ (Degroote, 1967, p. 155). Behalve de gevraagde stukken sloot Conscience ook lijsten in (‘les listes ci-jointes’, *ibid.*), mogelijk van auteurs en werken, met de vermelding dat deze lijsten waren samengesteld door ‘Mr Nys’, waarmee hij allicht op Karel Nys doelde (Degroote, 1967, p. 222-223). Het materiaal dat Conscience opstuurde zou terecht komen in een reeks artikelen die Delepierre in 1847 en 1848 in het Londense tijdschrift *The Athenaeum* publiceerde. Er is echter reden om te veronderstellen dat Delepierre in 1846 een andere bestemming voor de gevraagde stukken in gedachten had; daarover straks meer.

Een goede maand later, op 16 juli 1846, schreef Conscience een van de langste brieven uit zijn hele correspondentie, blijkbaar alweer in antwoord op een vraag van Delepierre. Die vraag betrof biografische bijzonderheden over Conscience zelf. Deze gaf aan het lastig te vinden over zijn eigen verleden in detail te treden nu zoveel van de betrokken personen nog in leven waren, maar hij deed het toch, en uitvoerig, in de vorm van een chronologisch verteld verhaal (Degroote, 1967, p. 155-162). ‘C’est la première fois qu’ils sont écrits,’ merkte hij over de verstrekte gegevens nog op (Degroote, 1967, p. 155).² Hij zou deze autobiografische schets vervolgens in verschillende vormen en talen bewerken en laten bewerken, eerst in de tekst die voorjaar 1849 onder de titel ‘Henri Conscience’ in de Franse *Revue des deux mondes* zou staan en kort daarop in de inleiding bij de Duitse vertaling, door O.L.B. Wolff, van *Jacob van Artevelde* die bij uitgeverij Lorck in Leipzig verscheen. Met zijn brief van juli 1846 aan Delepierre, geschreven op een moment dat zijn werk in Duitsland een stormachtig succes kende,³ begon Conscience zijn eigen internationale zelfbeeld zorgvuldig en bewust te polijsten.

² Conscience’s opmerking is niet helemaal waar. Reeds een jaar eerder, op 18 april 1845, had hij in een brief aan zijn Duitse vertaler Melchior von Diepenbrock een aantal biografische gegevens opgesomd, zij het in veel beknopter vorm (Somers, 2005; Keersmaekers, 2009, p. 58-59). Opvallend is dat hij in de brief aan Von Diepenbrock vaststelde dat ‘une vie tranquille et forcément modeste comme la mienne ne peut être que très ordinaire’ (Keersmaekers, 2009, p. 59), terwijl hij een jaar later tegen Delepierre uitlegde: ‘Parmi les biographies d’artiste la mienne serait sans aucun doute l’une des plus singulieres [*sic*] si je pouvais l’écrire avec ses détails intimes’ (Degroote, 1967, p. 155). Ooit, zo voegde hij hier aan toe, zou hij zijn levensverhaal onder een verzonnen naam vertellen ‘et je suis certain, que pour le public j’aurai écrit un roman de caractère, très touchant et très amusant’ (*ibid.*).

³ Dat succes was een jaar eerder begonnen met *Flämisches Stilleben*, vertaald door Melchior von Diepenbrock. In 1846 leken in Duitsland de stoppen door te slaan. In dat ene jaar verschenen daar niet minder dan zes verschillende vertalingen van *Graef Hugo van Craenhove*, vier van *Het Wonderjaar* en twee van *De Leeuw van Vlaenderen*; hierbij kwamen drie verhalenbundels, twee met als titel *Abendstunden* (beide grotendeels gebaseerd op *Avondstunden*) waarvan de ene elf en de andere twaalf verhalen bevatte, en één getiteld *Drei Erzählungen* met nieuwe, anonieme vertalingen van de drie verhalen die Von Diepenbrock in *Flämisches Stilleben* in het licht had gegeven. Het

Iets minder dan een jaar verder, op 26 juni 1847, vond het biografisch materiaal dat Conscience opgestuurd had een plaats in Delepierres artikel ‘Flemish Literature’ in *The Athenaeum* (Delepierre, 1847a). Delepierre kenschetste Conscience in dit stuk als ‘the most fertile and original writer of fiction that Belgium at present possesses’ (Delepierre, 1847a, p. 668) en gaf diens eigen levensbeschrijving in Engelse vertaling weer, maar dan in de derde persoon, zonder aanduiding dat het verhaal in feite van de auteur zelf afkomstig was.

De laatst bekende brief van Conscience aan Delepierre is van 29 juli 1847 (Degroote 1967, p. 168-170). Uit dat schrijven blijkt dat enige tijd tevoren Delepierre via Conscience ook biografische gegevens van De Laet en Theodor van Ryswyck had opgevraagd. Het materiaal dat De Laet hem geleverd heeft, stuurde Conscience nu op, tesamen met enige bijkomende opmerkingen van hemzelf over De Laet. Aangezien hij tegenwoordig met Van Ryswyck overhoop ligt, zo meldt hij, heeft hij die via een tussenpersoon benaderd. Die benadering lijkt overigens geen resultaat te hebben gehad.

3. OCTAVE DELEPIERRE

Om een inschatting te kunnen maken van de manier waarop Delepierre omgaat met de verhalen van Conscience, Ledeganck, Nys en De Laet die hij in 1845 in *Old Flanders* in het Engels vertaalt, is het nuttig de persoon in herinnering te roepen die nog in 1952 door Ger Schmook werd neergezet als ‘deze fascinerende man, die schrijven zou over allerlei grensgebieden van de literatuur, over getekenden naar de geest en over Uilenspiegels’ (Schmook, 1952, p. 996). Wie was Octave Delepierre en hoe passen zijn vertalingen van en beschouwingen over Vlaamse literatuur in zijn oeuvre?⁴

Hij werd op 2 maart 1802 in Brugge geboren als Joseph Octave Delepierre. Net als Conscience had hij een Franse vader. Hij groeide op met Frans en Nederlands en leerde later Duits en Engels. Aanvankelijk publiceerde hij uitsluitend in het Frans; reeds kort nadat hij zich in Londen gevestigd had, begon hij ook in het Engels te schrijven.

totaal beliep vijftien titels en meer dan twintig volumes waarbij negen vertalers en zeven uitgeverijen in zes steden betrokken waren. De gegevens laten zich bijeenprokkelen uit Arents (1944).

⁴ De biografische gegevens in de volgende alinea’s steunen in hoofdzaak op Trübner (1880), Brunet (1880), Van Biervliet (1981 & 1983) en Tedder (2004).

In 1824 promoveerde Delepierre in de rechten aan de Gentse universiteit. Vier jaar later, op 10 september 1828, trouwde hij te Brugge met de Engelse Emily Napier (1809-1848), zuster van de latere veldmaarschalk en baron Lord Napier of Magdala. Hij raakte bevriend met Franstaligen als Henri Moke, Jules de Saint-Genois en Jules van Praet, de latere privé-secretaris van koning Leopold. Tevens onderhield hij contacten met Jan Frans Willems, F.A. Snellaert, Philippe Blommaert, C.P. Serrure en andere Vlaamsgezinden en filologen.

De Belgische revolutie droeg hij blijkbaar een warm hart toe. Zijn naam komt voor als 'Delepierre, avocat' in de lijst van 125 intekenaren op een banket dat op 9 juli 1829 gehouden werd ter ondersteuning van een petitie met grieven gericht aan de Nederlandse overheid (Rodenbach 1833, 62; Spinoy 1998, 153).

Ondanks zijn opleiding tot advocaat zou hij zich als historicus profileren. In het revolutiejaar 1830 gaf hij voor het eerst een bewerking van een historische kroniek uit, het begin van een vruchtbare loopbaan als amateur-historicus, bibliofiel en publicist. Een jaar later, in 1831, werd hij benoemd tot hulpbibliothecaris in Brugge. In 1837 werd hij archivaris voor de provincie West-Vlaanderen en in 1838 bibliothecaris van de Brugse stadsbibliotheek.

Hij moet deze stad goed gekend hebben, getuige zijn *Guide dans Bruges* (1837), die verscheidene keren herdrukt werd. Dat kwam goed uit, want in die jaren verwelkomde hij een aantal internationale figuren die hij in de stad rondleidde. Hoewel Frances Trollope in haar *Belgium and Western Germany in 1833* bij het relaas van haar verblijf in Brugge alleen Henri Moke noemt (1835, p. 20-21), heeft zij ongetwijfeld ook Delepierre ontmoet. De Duitse historicus Johann Wilhelm Löbell deed de stad in september 1835 aan en sprak in zijn *Reisebriefe aus Belgien* over Delepierre als 'dieser junge, thätige, um Erweckung des Sinnes für die Vorzeit Flanderns eifrig bemühte Schriftsteller' (Löbell, 1837, p. 277). Andere buitenlandse bezoekers met wie hij in deze jaren contact kreeg waren Edward Bulwer-Lytton, Charles Nodier, Jules Michelet, Alexandre Dumas en Jacques A.S. Collin de Plancy (Trübner, 1880, p. 10). Delepierre zou ook als cicerone opgetreden zijn toen de prinsen Albert en Ernst van Saksen-Coburg-Gotha begin oktober 1839 Brugge aandeden op weg naar Londen (*ibid.*), nog geen maand voor koningin Victoria prins Albert ten huwelijk vroeg.

Omstreeks die tijd raakte hij, mogelijk via Jules van Praet, bevriend met een van de vooraanstaande Belgische politici van deze periode, Sylvain van de Weyer, die in Delepierres verdere leven een grote rol zou spelen. Van de Weyer was even oud als Delepierre, even bibliofiel, net als hij liberaal van gezindte en eveneens met een Engelse getrouwd. In zijn hoedanigheid als

Belgisch ambassadeur in Londen richtte Van de Weyer in september 1842 aan koning Leopold het verzoek Delepierre aan te stellen als attaché bij de ambassade te Londen. Nog voor het eind van het jaar diende Delepierre in Brugge zijn ontslag in. Hij verhuisde in januari 1843 naar Londen. Zijn leven lang zou Delepierre een ‘bijna kinderlijke bewondering’ blijven koesteren voor Van de Weyer (Van Biervliet, 1981, p. 206), die op zijn beurt Delepierre omschreef als zijn ‘fidus Achates’ (Trübner, 1880, p. 13).

*Octave Delepierre in 1843. Lithografie van Charles Baugniet.
AMVC Letterenhuis, Antwerpen*

In Londen werd Delepierre in 1849 Belgisch consul, een rol die hij bijna dertig jaar lang zou vervullen, tot 1876. Zijn vrouw Emily overleed in 1848, hun jongste dochter Susan een jaar later. Hun oudste dochter, Cornélie, trouwde in 1861 met de Conscience-vertaler en uitgever Nicholas Trübner.⁵ Delepierre zelf was inmiddels, aan het begin van de jaren 1850, hertrouwd met Charlotte Trower, de weduwe van een Britse militair; dit tweede huwelijk bleef kinderloos.⁶

Delepierre raakte goed ingeburgerd in de voornamere kringen in Londen. Hij was lid van dure clubs en verenigingen en hield op zondagavond een literair salon in zijn woning op Gloucester Terrace, bij Hyde Park, waar hij bekende figuren te gast kreeg, onder wie de Ierse romanschrijver Thomas Colley Grattan en Charles Wentworth Dilke, van 1830 tot 1846 uitgever van *The Athenaeum*. In zijn memoires beschreef Robert Blakey enkele van deze avonden, waar de heren zich lieten onderhouden met ‘fine singing and music from the female part of the company’ en, op 12 januari 1853, een spiritistische séance waar ook Delepierre zelf aan deelnam (Blakey, 1879, p. 209).

Delepierres dagtaak als consul lijkt hem voldoende tijd te hebben gelaten om zich, net als in zijn Belgische jaren, aan zijn historische en literaire interesse te blijven wijden. Hij werd een bekende verschijning in de bibliotheek van het British Museum, waar hij de ronde leeszaal nog gedeeld moet hebben met

⁵ Het is intrigerend te bedenken dat de twee personen die, onafhankelijk van elkaar, als eersten Conscience in het Engels vertaalden, schoonvader en schoonzoon werden. Nicholas Trübner (1817-1884), van Duitse origine en werkzaam in het uitgeverswezen, was net als Delepierre in 1843 naar Londen gekomen. Daar vestigde hij zich in 1851 als uitgever in Paternoster Row, dezelfde straat waar ook het Belgisch consulaat zich bevond. Met zijn *Sketches from Flemish Life* (1846) leverde Trübner de eerste in boekvorm gepubliceerde vertaling van Conscience; het boek verscheen enkele maanden na Delepierres *Old Flanders*. Wanneer Delepierre Trübner precies heeft leren kennen, heb ik niet kunnen achterhalen. In zijn artikel in *The Athenaeum* van 26 juni 1847 merkte Delepierre op dat ‘an English author has recently translated a collection of anecdotes from the works of Henry Conscience – which has met with a fair portion of success’ (1847a, p. 669). Die uitspraak kan alleen op *Sketches from Flemish Life* slaan; de tweede bundel Engelse vertalingen van verhalen van Conscience, *Tales of Flemish Life*, verscheen pas in 1849 in New York en in 1854 in Edinburgh, Londen en Dublin (Arents, 1950, p. 39). Blijkbaar wist Delepierre in 1847 nog niet dat Trübner een Duitser was. Later, toen Trübner naam had gemaakt als uitgever, voornamelijk van een Oosterse bibliotheek, bracht Delepierre enkele van zijn eigen boeken bij zijn schoonzoon onder.

⁶ Precies wanneer Delepierre met Charlotte Trower trouwde, is niet bekend. Uit *The Times Digital Archive 1785-1985* valt af te lezen dat deze krant voor het eerst op 6 mei 1852 melding maakt van een ‘Madame Delepierre’ die de dag tevoren, tesamen met haar echtgenoot en ‘Mademoiselle Delepierre’ (dochter Cornélie dus), aanwezig was op het koninklijk bal op Buckingham Palace.

Karl Marx. Hij was vanaf het begin betrokken bij de werkzaamheden van de Philobiblon Society, een exclusieve bibliotheek club die in 1853 was opgericht door Sylvain van de Weyer en een aantal Britse notabelen. Hij werkte ook samen met de Franse bibliofiel Gustave Brunet. Hij verdiepte zich in allereerste randverschijnselen van de literatuur en liet zijn werk doorgaan in beperkte oplagen verschijnen.

Delepierre overleed in Londen op 18 augustus 1879, in de woning van zijn schoonzoon Nicholas Trübner. Overlijdensberichten verschenen in *The Athenaeum*, *The Times* en andere bladen. Zijn weduwe, Charlotte, overleed, eveneens in Londen, op 5 februari 1885. Octave Delepierre ligt begraven op Highgate Cemetery,⁷ op een steenworp afstand van Karl Marx en George Eliot.

Het graf van Octave Delepierre, Highgate Cemetery, Londen (foto auteur)

⁷ Graf nr. 23429, in perceel 109, waar ook Delepierres weduwe Charlotte begraven is. De laatste geregistreerde eigenaar van het graf (Highgate Cemetery is een privé-begraafplaats) was Claire Elizabeth Crawford in 1937 (persoonlijke mededeling, Mrs J.B. Pateman, Friends of Highgate Cemetery Trust, 13 mei 2009). Dit is allicht de achterkleindochter Claire Christie Crawford (geboren in Londen in 1890) die in het *Nationaal Biografisch Woordenboek* de laatste afstameling van Octave Delepierre genoemd wordt (Van Biervliet, 1983, p. 134). De grafzerk ziet er verwaarloosd uit. De bovenste grafsteen is losgeraakt van de onderste en ligt naast in plaats van op deze laatste. De inscriptie luidt: '[S]ACRED TO THE BELOVED MEMORY / OF / OCTAVE DELEPIERRE, L.L.D. / FOR MANY YEARS BELGIAN CONSUL / AND SECRETARY OF LEGATION; / BORN AT BRUGES, MARCH 12TH 1802 / ENTERED INTO REST, AUGUST 18TH 1879 / RAISED BY CHARLOTTE, HIS WIFE. / I KNOW THAT MY REDEEMER LIVETH, JOB. XIX. VERSE 25'.

Delepierres omvangrijke productie als auteur van historisch, filologisch en literair werk valt uiteen in een Belgische en een Britse periode. Aanvankelijk publiceerde hij onder de naam Joseph Octave Delepierre, later werd dat Octave Delepierre.

Vóór 1843 ging zijn belangstelling voornamelijk uit naar middeleeuwse teksten en diende zijn werk de legitimatie van de Belgische staat en de vorming van een Belgische natie, die hij, in het Frans, van een Vlaams verleden hielp voorzien. Die opzet bleek al uit zijn eerste historische publicatie, *Histoire du règne de Charles-le-Bon* (1830), een vrije bewerking door Delepierre en zijn collega-advocaat Jan Perneel naar het Latijn van Galbert van Brugge. De inleiding geeft hoog op van Vlaamse macht en vrijheidsdrang in de middeleeuwen, met, juist in het revolutiejaar 1830, een navrante aansluiting bij de eigen tijd: ‘Ces glorieuses époques sont séparées de nous par trois siècles de gouvernement absolu, dont les chefs se sont crus intéressés à éteindre, chez les Flamands, jusqu’aux souvenirs de leur orageuse liberté’ (Delepierre & Perneel, 1830, p. i). Een reeks soortgelijke bewerkingen volgde, zo bij voorbeeld *Chronique de l’abbaye de Saint-André traduite pour la première fois d’après le manuscrit de la bibliothèque de Bruges* (1839) en *Chronique [...] de Maximilien I [...] tradlatée du Flamand en Français pour la première fois* (1839). Het materiaal voor deze publicaties diepte hij op uit de Brugse archieven waar hij uit hoofde van zijn functie vrijelijk toegang toe had.

Verder bracht hij een aantal Franse vertalingen naar het Middelnederlands uit die titels omvatte als *Aventures de Tiel Ulenspiegel* (1835), *Vision de Tondalus* (1837), *Le roman du renard* (1837) naar de Reynaert-editie van 1836 van Jan Frans Willems, evenals *Edouard III, roi d’Angleterre, en Belgique* (1841), naar de kroniek *Van den derden Edewaert* van Jan van Boendale die kort daarvoor door Willems in diens *Belgisch Museum* (jg. 4, 1840) en ook afzonderlijk in boekvorm, in een beperkte oplage, was uitgegeven.⁸

Bij deze vertalingen mikte Delepierre vooral op een vlotte begrijpelijkheid van de tekst en verwerkte of vertaalde hij de aantekeningen van de tekstbezorger. Waar het origineel uit verzen bestond, vertaalde hij in proza. Enkele

⁸ Delepierre vertelt in het ‘Liminaire’ bij zijn vertaling dat hij dankzij ‘l’amitié du docte éditeur’ één van de honderd genummerde exemplaren van deze uitgave in handen kreeg (1841, p. iii). Toen in 1846, kort na Willems’ overlijden, geld werd ingezameld voor een borstbeeld op diens graf, tekende ook Delepierre in. Hij komt voor als ‘letterkundige en gezantschapssecretaris’, met als standplaats Londen, in de lijst van intekenaren die verscheen als bijvoegsel bij *De eendragt*, 1/5 (2 augustus 1846).

regels uit *Van den derden Edewaert en Edouard III* kunnen een indruk geven van zijn werkwijze:

Aldus ginc doe die vrouwe
Te scepe al tote Dordrecht,
Ende seilde tEngelant waert recht.
Die coninc heeft die havenen dan
Beset, so hi alre beste can,
Daer hi hoopte ende hadde vernomen
Dat si te lande soude comen;
Maer God en wouds also niet.
Met quam een wint, diese stiet
An een lant, met snelre spoede,
Daer die coninc was sonder hoede,
Daer si op gingen al te hant,
Ende wonnen al Yngelant
Sonder stoot ende sonder slach.
Dit wonder men nie en sach.
(Willems 1840, 12; vs. 158-72)

Ayant réussi, la reine si dirigea sur
Dordrecht en s'y embarqua pour
l'Angleterre. Le roi avait fait garder avec
le plus grand soin, tous les ports dans
lesquels il pensait qu'elle pourrait
débarquer. Mais Dieu ne voulut point
qu'il parvint à son but. Un fort vent
s'éleva, qui poussa rapidement le vaisseau
vers la terre, en un lieu où le roi n'avait
pu croire qu'elle aborderait. Le 24
Septembre 1326, la reine mit pied à terre
avec tous les siens, et en peu de temps
l'expédition fut couronnée d'un si plein
succès que l'Angleterre entière fut
conquise sans coup férir, chose étonnante
et sans pareille dans l'histoire.
(Delepierre, 1841, p. 4)

De vertaling gaat een enkele keer haar eigen weg (Willems verklaarde de regel 'Daer die coninc was sonder hoede' in de marge als 'Waer de koning haer niet kon weeren'; Delepierre geeft 'en un lieu où le roi n'avait pu croire qu'elle aborderait'), neemt de datum 24 september 1326 die Willems als toelichting in voetnoot vermeldde direct in de hoofdtekst op, en voegt hier en daar iets toe ter verduidelijking (zoals de zinsnede 'et en peu de temps l'expédition fut couronnée d'un si plein succès que...'). Verder is het geroutineerd vakwerk.

Mogelijk op aanraden van Willems maakte Delepierre in 1840 een Franse vertaling van Joseph Bosworths *The Origin of the Dutch* (1836), een historisch-taalkundige studie die onder meer uit Willems' bekende *Verhandeling over de Nederduytsche tael- en letterkunde* van 1819-20 en diens eerste *Reinaert*-editie van 1834 putte.⁹ Van deze vertaling, *L'origine du Flamand* (1840), stuurde Delepierre in 1841 één van de honderd genummerde exemplaren aan Philip Blommaert met daarin een sympathiebetuiging aan de Vlaamse taalijveraars, die hij op deze manier wilde verzekeren van 'tout l'attachement que j'ai pour la cause dont ils sont les vaillants champions et

⁹ Delepierre had Bosworths brochure uitvoerig en lovend besproken in de *Messenger des sciences et des arts de la Belgique* (Gent), 5, 1837: 267-72. Zijn vertaling werd gerecenseerd in de *Messenger des sciences historiques de Belgique* (Gent), 1840: 260-61.

l'intime plaisir que j'éprouve en voyant ce qu'ils font en faveur de notre belle et riche langue maternelle' (Van Biervliet, 1981, p. 193). Blijkbaar beschouwde hij het Nederlands wel degelijk als zijn moedertaal.¹⁰

Eerder had Delepierre, op verzoek van Henri Moke, Thomas Colley Grattans roman *The Heiress of Bruges; a Tale of the Year Sixteen Hundred* (1830) vertaald als *L'héritière de Bruges, histoire de l'année seize cents* (1831, 1837).¹¹ In het voorwoord bij de editie van 1837 verdedigde hij de historische roman als een vorm van voor een breed publiek aantrekkelijk gemaakte nationale geschiedenis, preees hij de historische romans van Moke en Jules de Saint-Genois en sprak hij de hoop uit dat ook in België de historische roman tot bloei zou komen, aangezien dergelijke werken immers het nationaal gevoel hielpen versterken. Met deze opmerkingen leverde hij een bescheiden bijdrage aan de discussie over het nut van de historische roman, die kort daarvoor nog door Pierre de Decker was gehekeld in een recensie van De Saint-Genois' *Hembyse* (Bemong, 2006).

Indien de historische roman een verzonnen verhaal projecteerde op waar gebeurde geschiedenis, dan bestond de omgekeerde procedure uit het fictionaliseren van historische bronnen door ze, met behulp van een literaire aankleding, tot geromanceerde verhalen om te vormen. Voor die tweede weg koos Delepierre bij historisch materiaal dat een zeker literair potentieel leek te bezitten. 'He invested the dead bones with living flesh,' zou Nicholas Trübner in zijn *in memoriam* over deze aanpak zeggen (1880, p. 7). Een vrije toepassing van de procedure, inclusief het putten uit eigen fantasie, leverde Delepierre in *Chroniques, traditions et légendes de l'ancienne histoire des Flandres* (1834), een bloemlezing uit Vlaamse kronieken bewerkt, naar Engels voorbeeld, in de vorm van vlot vertelde historische verhalen. Het boek bevatte negentien verhalen van uiteenlopende lengte, chronologisch gerangschikt naar de tijd waarin de verhaalde gebeurtenissen zich afspeelden, van de derde tot de vijftiende eeuw. Delepierre zou zijn *Chroniques, traditions et*

¹⁰ Hij sprak het uiteraard ook, al schreef hij het niet. In zijn *In memoriam* bevestigt Trübner, die hier voor de gelegenheid de journalist Louis Hymans citeert, dat Delepierre het plaatselijke Vlaamse dialect ook na vele jaren verblijf in Londen nog volkomen machtig was (Trübner, 1880, p. 22).

¹¹ De eerste editie van *L'héritière de Bruges ... Traduction de l'anglais de M. Delepierre, Avocat; revue et corrigée par M. Moke* verscheen in 1831 bij Charles Gosselin in Parijs en bevatte een kort, tot een Frans publiek gericht voorwoord van Henri Moke. De editie van 1837, verschenen bij Wahlen in Brussel met een uitgebreid voorwoord dat de Belgische lezer aanspreekt, maakt geen melding van Mokes tussenkomst.

légendes een goede tien jaar later, in 1845, in het Engels bewerken en aanvullen, waarna het verscheen onder de titel *Old Flanders*.

Van de *Chroniques, traditions et légendes* bestaan twee edities, waarvan de ene in Brugge bij Felix de Pachtere verscheen en de andere in Rijsel bij Bronner-Bauwens. In het voorwoord bij de Brugse editie legde Delepierre uit dat hij het historische feitenrelaas had opgesmukt ('mis en relief avec de légers embellissements,' 1834, p. 7); voor die werkwijze was bewust gekozen met het oog op 'l'avantage qui pourrait résulter, pour une classe nombreuse de la société, de l'Histoire enseignée par une série d'extraits sous la forme de *Nouvelles*' (*ibid.*). Kennis van de nationale geschiedenis bevorderde het nationaliteitsgevoel, vandaar de noodzaak van 'l'appréciation d'une histoire plus propre qu'aucune autre à inspirer une véritable nationalité, et à exciter les sentimens qui doivent animer le citoyen' (*ibid.*). Delepierre besloot zijn voorwoord in hoopvolle verwachting: 'j'aurai beaucoup gagné si la lecture de cet ouvrage peut engager à recourir aux sources, et contribuer ainsi à donner le goût de l'histoire nationale à ceux qui dédaignent l'ancienne illustration de leurs ancêtres' (1834a, p. 8). De editie van de *Chroniques* die in Rijsel uitkwam, bevatte een kort voorwoord van de uitgever (gedateerd 20 mei 1834 en getekend A.B.) waarin dezelfde argumentatie weerklinkt: 'la vérité de l'histoire' heeft van de auteur 'un caractère romanesque' meegekregen maar het is 'l'intérêt national qui doit recommander ce travail aux lecteurs flamands' (Trübner, 1880, p. 28-29).¹²

Opvallend, en enigszins paradoxaal, is dat Delepierre zich in publicaties als de *Chroniques* tot een breed publiek richtte dat hij warm wilde maken voor het nationale verleden, terwijl hij andere maar niet ongelijksoortige publicaties uitbracht in bibliothele edities en beperkte oplagen. Zo werden van *L'origine du Flamand* (1840) en *Edouard III* (1841) telkens slechts honderd exemplaren gedrukt en van *Aventures de Tiel Ulenspiegel* (1835) maar vijftig; *Vision de Tondalus* (1837) verscheen op honderd genummerde exemplaren en in vierkleurendruk.

Naarmate zijn bekendheid groeide, mikte hij hoger en nam het patriottische gehalte van zijn publicaties toe. Zijn *Album pittoresque de Bruges* (2 delen,

¹² De toevoeging 'traditions et légendes' in de titel van de *Chroniques* kon de indruk wekken dat het boek ook folkloristisch materiaal bevatte. Dat dit niet het geval was, blijkt uit het voorwoord bij Johann Wilhelm Wolfs *Niederländische Sagen* (1843), waar deze schrijft: 'Delepierre's *Chroniques, traditions et légendes de l'ancienne histoire des Flandres*, für deren freundlichen Mittheilung wir dem Verfasser herzlichst danken, enthalten [...] nur Geschichte; seinen 'Lac d'amour' hielten wir anfangs für wirkliche Sage, kamen jedoch durch eingezogene Erkundigungen bald zur Gewißheit, daß es nur Erdichtung sei' (Wolf, 1843, p. xix).

1837, 1840) was opgedragen aan koning Leopold. *Marie de Bourgogne* (1841), gedrukt op tweehonderd genummerde exemplaren, verscheen onder patronage van koningin Louise-Marie. In werken als *Aperçu historique et raisonné des découvertes, inventions, innovations et perfectionnemens en Belgique, dans les sciences, les arts, l'industrie, etc. depuis les Romains* (1836) en *La Belgique illustrée par les sciences, les arts et les lettres* (1840) werden Belgische verwezenlijkingen, waartoe Delepierre alles rekende wat zich ooit op het territorium van de huidige Belgische staat had afgespeeld, onbeschroomd verheerlijkt.

Nadat Delepierre Brugge voor Londen had ingeruild, lag het in de lijn der verwachting dat zijn publicaties van aard zouden veranderen. Hij bleef vertalen, maar nu voornamelijk in en uit het Engels. Aangezien hij in Londen, eerst als attaché en later als consul, België vertegenwoordigde, kwam het er nu op aan het land en zijn cultuur onder de Britten bekend te maken. Delepierres productie op dit terrein bleef echter beperkt: twee werken in boekvorm, wat vertalingen en enige tijdschriftartikelen. De uitspraak van zijn schoonzoon Nicholas Trübner dat 'no Belgian during this century has done more good work for his country as a writer than Octave Delepierre' (Trübner, 1880, p. 7) lijkt dan ook een piëteitsvolle overdrijving. Al vrij spoedig lokte Delepierres belangstelling – allicht aangewakkerd door zijn nieuwe kennissenkring en de vondsten die hij deed in het British Museum – hem naar andere onderwerpen. In latere jaren publiceerde hij, vaak in bibliothele edities en soms onder pseudoniem, over macaronisme, cento's, parodieën, rebussen, Franse middeleeuwse kluchten, literaire vervalsingen, geschriften van geestesgestoorden en nog veel meer.

Zijn vertalingen uit het Engels kregen in eerste instantie een diplomatiek karakter. Zo vertaalde hij de *Historical Memoir* (1844) van Robert Adair over diens missie als gezant in Wenen, Constantinopel en de Nederlanden aan het begin van de eeuw (*Mémoires historiques*, 1846) en, op aanwijzing van Van de Weyer, een bundel brieven van Theodore Mann (de 'Abbé Mann,' 1735-1809) aan Sir Joseph Banks uit het bezit van het British Museum (*Lettres de l'Abbé Mann sur les sciences et les lettres en Belgique, 1773-1788*, 1845). Een meer kunsthistorische inslag had, enige jaren nadien, *Les anciens peintres flamands* (1862), vertaald naar *The Early Flemish Painters* (1857) van J.A. Crowe en G.B. Cavalcaselle. Delepierre zou tevens een paar kortere werkjes uit het Duits in het Engels vertaald hebben.

Gelet op het verwijt van letterdieverij dat hem in 1846 uit Vlaanderen toegestuurd werd in verband met zijn vertalingen van eigentijdse auteurs in *Old Flanders*, is het navrant dat Delepierre in datzelfde jaar ook van Engelse kant een beschuldiging van plagiaat te horen kreeg. Deze aantijging betrof zijn *Examen de ce que renferme*

la Bibliothèque du Musée Britannique, extrait de documents authentiques (1846), een kritisch overzicht van het boekenbezit van het British Museum. In zijn voorwoord verklaarde Delepierre dat een dergelijk voor het algemeen publiek bestemd overzicht nog niet bestond. Een recensie getekend Y.X.Z. in *The Athenaeum* van 10 oktober 1846 sprak die bewering tegen en wees op de brochure *On the Collection of Printed Books at the British Museum* (1845) van hoofdbibliothecaris Anthony Panizzi. De recensent wond er geen doekjes om: ‘to speak plainly, his ‘Examen’ is neither more nor less than a clumsy, mutilated and incorrect abridgment of the very work of which he denies the existence’ (Y.X.Z., 1846, p. 1044), en wat verderop, met een allusie op de beruchte Belgische *contrefaçon* van die dagen: ‘M. Delepierre’s ‘Examen’ – if we must still call it M. Delepierre’s – is, in fine, only valuable – if it have any value – as a striking proof of the extent to which the practice of literary piracy among the booksellers may weaken the feeling of literary morality among the writers of a nation’ (*ibid.*). Hoe zwaar Delepierre aan de beschuldiging tilde, is niet bekend. Mogelijk meende hij dat de verwijzing naar ‘documents authentiques’ in zijn titel voldoende was of dat een werkje bedoeld voor een breder publiek geen bronvermeldingen behoefde.

Hoe dan ook, zijn relatie met *The Athenaeum* raakte er niet door verstoord. Nog geen jaar later, op 26 juni 1847, publiceerde hij in *The Athenaeum* het eerste van een reeks artikelen over Vlaamse literatuur. Die artikelenreeks had een voorgeschiedenis, waaruit blijkt dat Delepierre aanvankelijk andere bedoelingen had, namelijk een Franstalige geschiedenis van de moderne Vlaamse letterkunde. De brieven die Hendrik Conscience op 11 juni en 16 juli 1846 in dit verband aan Delepierre richtte, werden hierboven al genoemd. In de brief van 16 juli – die met de uitgebreide autobiografische informatie – sprak Conscience echter niet van een of meerdere artikelen die Delepierre op het getouw zou hebben gezet maar van ‘l’histoire que vous projetez’ (Degroote 1967, p. 161). Deze vermelding komt overeen met Delepierres eigen uitleg vervat in een brief gericht aan Jules de Saint-Genois van 30 juni 1847 (Jacob, 1914, p. 287-88), enkele dagen dus nadat zijn eerste *Athenaeum*-artikel was verschenen. In deze brief riep Delepierre in herinnering ‘que je me proposais de donner un précis de la littérature flamande moderne’ (Jacob, 1914, p. 287). Hij had hieromtrent contact gezocht met Belgische uitgevers, vertelde hij (‘ayant fait des ouvertures pour la publication a [*sic*] quelques éditeurs Belges’, *ibid.*), maar die waren op niets uitgelopen. Als gevolg hiervan had hij zijn oorspronkelijke plan opgegeven en een andere oplossing gekozen:

J’ai donc changé de projet. Je vais donner mon travail en détail à une revue littéraire Anglaise, et lorsque j’aurai publié une série suffisante

d'articles, un léger remaniement en fera un ouvrage que je trouverai facilement à placer ici, et je me traduirai moi même [*sic*] en français, si j'en ai le temps. (*ibid.*).

Die tijd heeft Delepierre blijkbaar niet gehad, want het bleef bij de reeks artikelen in *The Athenaeum*. Het openingsartikel van 26 juni over Conscience werd nog dat najaar vertaald, echter niet in het Frans door Delepierre zelf, maar in het Nederlands door Jules de Saint-Genois (Delepierre, 1847; Jacob, 1913, p. 262-65 & 267).¹³ Het boek dat Delepierre voor ogen stond, zou nog meer dan tien jaar op zich laten wachten en aan de moderne letterkunde betrekkelijk weinig aandacht besteden. Overigens verklaart Delepierres koerswijziging wellicht ook de lange tijd – een heel jaar – die verstreek tussen Consciences brief van 16 juli 1846 en het verschijnen van het stuk over hem in *The Athenaeum*.

Delepierre leverde *The Athenaeum* tenminste vier en waarschijnlijk zes artikelen. Op 26 juni 1847 schreef hij over Conscience, op 14 augustus over J.A. de Laet, op 18 september over Jan Frans Willems en op 6 november over Jules de Saint-Genois. Geen van deze stukken is ondertekend, evenmin als de beide bijdragen over Belgische literatuur die in 1848 verschenen: 'Ancient Belgian Literature' op 29 januari en, als nakomer, 'Belgian Literature' op 10 juni. Aangezien 'Ancient Belgian Literature' inzet met een verwijzing naar de vier voorgaande artikelen, en 'Belgian Literature' afsluit met de overweging dat de zestiende-eeuwse godsdienstoorlogen 'proved destructive to Belgian liberty' (Delepierre, 1848b, p. 576), waarin de echo doorklinkt van de inleiding bij zijn reeds vermelde *Histoire du règne de Charles-le-Bon* uit 1830 ('Ces glorieuses époques [d.i. de middeleeuwen] sont séparées de nous par trois siècles de gouvernement absolu, dont les chefs se sont crus intéressés à éteindre, chez les Flamands, jusqu'aux souvenirs de leur orageuse liberté;'), Delepierre & Perneel, 1830, p. i), is het niet onredelijk aan te nemen dat Delepierre voor alle zes bijdragen verantwoordelijk is.

¹³ Het artikel 'De Vlaemsche letterkunde en H. Conscience (uit het Engelsch vertaald)' verscheen in drie afleveringen in *De Eendragt* in september-oktober 1847 boven de initialen J.D.S.G. De titel gaf aan dat het om een vertaling ging maar de oorspronkelijke auteur werd niet genoemd, al wist De Saint-Genois uiteraard dat het Delepierre was. De derde en laatste aflevering droeg, allicht per vergissing, als titel 'De Vlaemsche Beweging en H. Conscience'. De Saint-Genois' korte inleiding bij de eerste aflevering contrasteert de buitenlandse interesse voor Vlaamse literatuur met de argwaan in Franstalig België: 'De wyze waerop de vlaemsche letterkunde aldaer [d.i. in *The Athenaeum*] kortbondig beoordeeld wordt, betoogt dat onze poogingen ook den vreemde van over zee eenig belang aanbieden, en by hem tot geen misverstand leiden, gelyk by vele onzer waelsche broeders' (1847, p. 30).

Behalve in *Old Flanders*, waarover zo dadelijk meer, en een aantal incidentele bijdragen over Vlaamse en Belgische onderwerpen in tijdschriften en men-gelwerken, besteedde Delepierre alleen nog aandacht aan de Nederlandse literatuur in zijn *Sketch of the History of Flemish Literature and its Celebrated Authors from the Twelfth Century down to the Present Time* (1860). Het woord 'Flemish', zo legde hij meteen in de openingsalinea's uit (1860, p. 1-2), betekende zoveel als 'Low Dutch' en de *Sketch* behandelde dan ook de hele Nederlandstalige literatuur. Het boek werd uitgebreid aangekondigd in de Britse pers en kreeg besprekingen in een ruim aantal periodieken.¹⁴ Eén blijkbaar goed geïnformeerde recensent wees er in *The Atlantic Monthly* van oktober 1860 op dat Delepierres geschiedenis ten dele, zij het zonder bronvermelding, gebaseerd was op F.A. Snellaerts *Histoire de la littérature flamande* uit 1848. Het woord plagiaat viel net niet maar de gedachte was niet veraf. Daar staat tegenover dat Delepierre op het titelblad te kennen had gegeven dat het boek een compilatie was ('Compiled from Flemish Sources'). Aan een Franse vertaling van zijn *Sketch*, zoals hem in 1846 en 1847 nog voor ogen stond, lijkt Delepierre niet te zijn toegekomen. Dat is dus maar goed ook, want zo'n versie zou vrijwel samengevallen zijn met Snellaerts *Histoire*.¹⁵

¹⁴ O.a. in *The Athenaeum*, 1703 (16 juni 1860): 820-21; *The Critic*, 20/521 (30 juni 1860): 798-800; *The Literary Gazette*, 4/105 (30 juni 1860): 770-71; *The London Review and Weekly Journal of Politics, Literature, Art and Society*, 14 juli 1860: 42-43 en 11 augustus 1860: 139-40; *The Saturday Review*, 10/257 (29 september 1860): 394-96; *The Atlantic Monthly*, 6/36 (oktober 1860); *British Quarterly Review*, 64 (oktober 1860): 5543-44; *Gentleman's Magazine*, mei 1861: 558-61.

¹⁵ De Brusselse uitgever A. Jamar had Snellaert al in januari 1846 om een Franstalige geschiedenis van de Vlaamse literatuur verzocht (Deprez 1972, 76). Omstreeks diezelfde tijd ging Delepierre op zoek naar een uitgever voor zijn voorgenomen 'précis de la littérature flamande moderne' waarvan hij repte in de hierboven genoemde brief van 30 juni 1847 aan De Saint-Genois. Het is niet ondenkbaar dat Delepierres pogingen door de contacten tussen Jamar en Snellaert doorkruist werden en daarom mislukten. Snellaerts *Histoire de la littérature flamande* verscheen in 1848 (Deprez, 1972, p. 95) en ging vergezeld van een Nederlandse bewerking (*Kort begrip eener geschiedenis der Nederduitsche letterkunde*, aanvankelijk gepubliceerd in afleveringen in *Het Taelverbond* in 1847-1849 en vervolgens in boekvorm bij Buschmann in Antwerpen. Voor Delepierre is Snellaerts *Histoire* wellicht het boek geweest dat hij geschreven had willen hebben en nu dus maar parafraseerde in het Engels. Zijn *Sketch* volgt Snellaert op de voet vanaf de vroegmoderne periode, met dit verschil dat Delepierre in de slotpassage een waarderende alinea over Conscience inlapt, terwijl Snellaert principieel geen nog levende auteurs noemt (1848, p. 230). Over Conscience merkt Delepierre in deze slotalinea losjes op dat diens werk vertaald is in 'French, English, German, and Swedish' (1860, p. 218), terwijl hij nochtans aan het begin van zijn overzicht vertalingen in 'English, German, French, and Danish' had genoemd (1860, p. 2). Conscience zelf had in zijn brief van 16 juli 1846 aan Delepierre reeds melding gemaakt van vertalingen van zijn werk in het Engels, Duits, Pools en Tsjechisch ('Bohémien') en van een te verschijnen vertaling in het Italiaans (Degroote, 1967, p. 161).

4. OLD FLANDERS

Old Flanders; or, Popular Traditions and Legends of Belgium verscheen in Londen bij uitgever T.C. Newby in 1845 in twee delen van respectievelijk 327 en 311 bladzijden. Het boek bevat een verzameling historische verhalen, voor een gedeelte overgenomen uit de *Chroniques, traditions et légendes de l'ancienne histoire des Flandres* uit 1834. Dat *Old Flanders* in een andere context tot stand kwam, een ander publiek aansprak dan de *Chroniques* en daardoor ook een andere functie nastreefde, blijkt uit het voorwoord (Delepierre, 1845, p. i-vi). Waar het voorwerk bij *Chroniques* de nadruk legde op het genre, namelijk geromanceerde geschiedenis, en het doel van de publicatie, namelijk het inblazen van patriottisme via kennis van het verleden, zet *Old Flanders* heel anders in. De liefde voor het vaderland is ieder aangeboren, heet het nu, en die gehechtheid maakt juist de kracht uit van volksverhalen, legenden en gebruiken. De tradities van de meeste volkeren hebben inmiddels de sympathie van ook de meest verlichte naties verworven. 'Yet, strange to say, hitherto, no one has thought in England of making a complete collection of Belgian Legends, although few countries offer a richer harvest to the imagination that loves to revel amidst the lore of bygone times' (Delepierre, 1845, p. ii-iii). Met het vullen van dit hiaat wil het boek een begin maken, in de hoop dat anderen de taak zullen voortzetten. Overigens benadrukt Delepierre dat hij bij het verzamelen van zijn materiaal grondig te werk is gegaan:

We have collected materials from every source in which anything relating to the past history of Belgium was to be found, and to the information drawn from printed books, we have added that derived from a careful investigation of numerous manuscripts and ancient records, the whole eked out by oft repeated enquiries made amongst the people of the various provinces. (1845, iv-v)

De beschrijving roept de beproefde werkwijze van filologen en folkloristen voor ogen maar maakt geen melding van *Chroniques, traditions et légendes* en, wat belangrijker is, gaat in stilte voorbij aan het werk van eigentijdse Vlaamse auteurs dat Delepierre evengoed voor zijn wagen spande.

Dat Delepierre in zijn voorwoord bij *Old Flanders*, anders dan in *Chroniques*, minder aan het Vlaamse verleden als onderdeel van de Belgische nationaliteit dacht en meer aan de presentatie van België aan een Brits publiek, is ook te merken aan zijn woordgebruik. Ondanks de titel *Old Flanders* valt in de inleiding de term 'Belgium' of 'Belgian' zeven keer, 'Flanders' slechts één keer.

Overigens zegt Delepierre niet met zoveel woorden dat hij de verhalen zelf vertaald heeft. Aan het eind van het voorwoord spreekt hij echter over ‘our diffidence in making use of a foreign language’ (Delepierre 1845, p. v-vi); het Engels in *Old Flanders* zal dus wel uit zijn eigen pen gevloeid zijn.

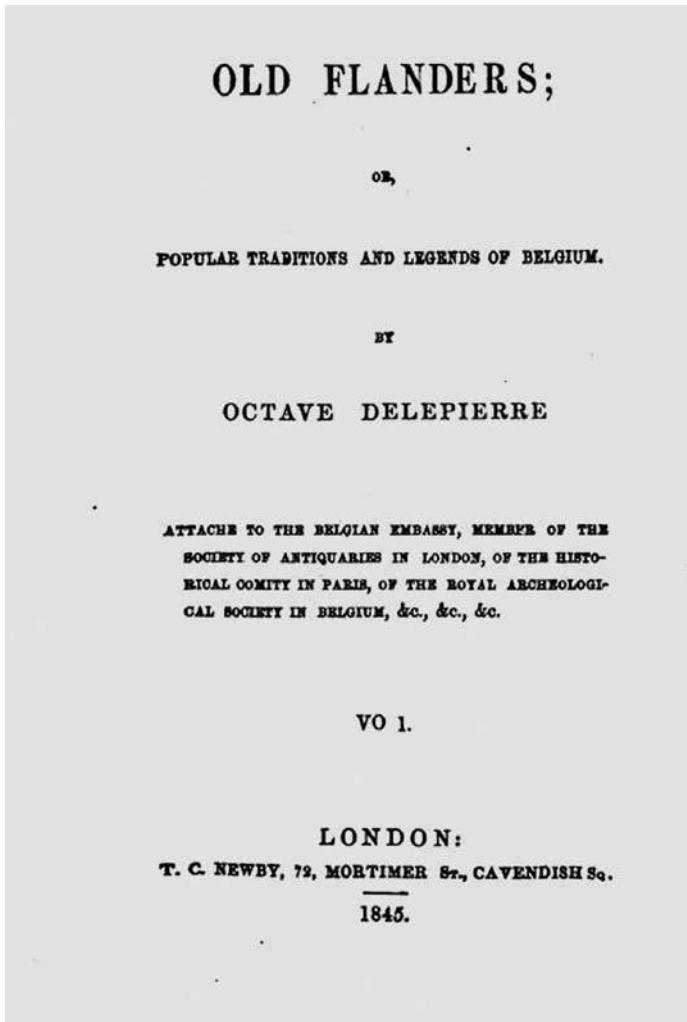
De uitgever die *Old Flanders* in het najaar van 1845 uitbracht, was T.C. Newby. Voor een bibliofiel en fijnproever als Delepierre was dit een ronduit verbazende keuze. Newby is door moderne onderzoekers getypeerd als ‘mercenary, dishonest, dilatory, and incompetent’ (Winnifrith, 1996, p. 15) en als ‘without doubt, the most notorious publisher of fiction in the Victorian period’ (Sutherland, 2009, p. 466). Hij verwierf een reputatie voor bijzonder slordige uitgaven alsook voor schrapperigheid en oneerlijke praktijken. De enige verklaring voor Delepierres ongelukkige keuze is dat hij in 1845 de Londense uitgeverwereld nog niet goed kende en niet beseftte wat voor vlees hij in de kuip had. Newby was trouwens pas in 1843 met uitgeven begonnen en stond dus nog aan het begin van zijn ‘long career in cheap commercial roguery’ (*ibid.*). Kort nadien hadden ook Anthony Trollope en zowel Emily als Anne Brontë onprettige ervaringen met Newby toen zij in 1847 hun respectieve debuten door hem lieten uitgeven.¹⁶ In 1845 was Newby in elk geval volop in uitbreiding; hij bracht een vijftal titels uit in 1843, een achttal in 1844 en een stuk of zestien in 1845. Hij had bovendien behalve romans nogal wat historische vertellingen en exotica in zijn fonds.¹⁷ Daar

¹⁶ In 1847 publiceerde Anthony Trollope zijn debuutroman *The Macdermots of Ballycloran* bij T.C. Newby. In datzelfde jaar brachten ook twee van de drie gezusters Brontë hun eerste roman bij Newby uit, namelijk Emily Brontë's *Wuthering Heights* (onder het pseudoniem Ellis Bell) en Anne Brontë's *Agnes Grey* (onder pseudoniem Acton Bell). Beiden betaalden Newby £50 voor de drukkosten, blijkbaar het gewone tarief dat de uitgever van debutanten eiste en ook bij goede verkoopcijfers niet terugbetaalde. Waarschijnlijk heeft ook Delepierre een dergelijk bedrag neergeteld. Trollopes roman adverteerde Newby door te suggereren dat die in feite het werk was van zijn meer bekende moeder, Frances Trollope. Tegenover een Amerikaanse collega-uitgever deed hij het voorkomen alsof de romans van de gezusters Brontë alle van een en dezelfde auteur stamden (Barnard & Barnard, 2007; Sadleir, 1928; Symington, 2000). Naar verluidt las Newby vaak niet eens de manuscripten van de boeken die hij uitgaf en ook aan het lezen van drukproeven verspilde hij geen tijd.

¹⁷ Hier zijn enkele titels, uit de catalogus van de British Library: Louisa Stuart Costello, *Gabrielle; or Pictures of a Reign. A Historical Novel*, 1843; [W.B. Hockley,] *The Memoirs of a Brahmin; or the Fatal Duel*, 1843; J.H. Blofeld, *Algeria, Past and Present*, 1844; William Shergold Browning, *Hoel Morvan; or the Court and Camp of Henry V*, 1844; Katherine Colquhoun, *Maurice, the Elector of Saxony. An Historical Romance of the Sixteenth Century*, 1844; John Brent, *The Battle Cross. A Romance of the Fourteenth Century*, 1845; [L.A. Chamerovzow,] *Chronicles of the Bastille. First Series. The Bertaudiere. An Historical Romance*, 1845; Thornton Leigh Hunt, *The Foster-Brother. A Tale of the War of Chiozza*, 1845; Henry Capadose, *Sixteen Years in the West Indies*, 1845.

sloot Delepierres collectie dus goed bij aan. Hoe dan ook zou Delepierre later geen werk meer bij Newby laten verschijnen.

Old Flanders is een ongemeen slordige uitgave. De in het oog springende drukfout op de titelpagina van het eerste volume ('VO I.' voor 'VOL. I.') is de eerste van tientallen andere. Een inhoudsopgave ontbreekt; in het exemplaar dat bewaard wordt in de Erfgoedbibliotheek Hendrik Conscience in Antwerpen heeft een behulpzame hand met de pen een eigen opgave geschreven.

Titelblad Old Flanders, vol. 1. London: T.C. Newby, 1845 (Googlebook)

De publicatie van *Old Flanders* kreeg bescheiden kritische aandacht in de Britse pers. Recensies verschenen in tenminste drie Londense periodieken, namelijk de weekbladen *The Examiner* (20 september 1845) en *The Literary Gazette* (27 september 1845) en het maandblad *Fraser's Magazine for Town and Country* (november 1845). Alle recensenten stoorden zich aan de talrijke drukfouten en legden de verantwoordelijkheid ervoor bij de uitgever. Het Engels van Delepierre kreeg complimenten, zij het met typisch voorbehoud: 'he writes English extremely well for a foreigner' (*Literary Gazette*, 1845, p. 635) en de twee boekdelen 'are written with considerable spirit; and, saving a few idiomatic expressions, very correctly' (*Examiner*, 1845, 596). Het oordeel van de recensenten over *Old Flanders* in zijn geheel was redelijk mild maar zeker niet enthousiast. Zo kwam *Fraser's Magazine* tot de slotsom: 'We have tales of all times, therefore, appropriately told. They are too short, however, to bear in any case, an analysis; and too little connected to be dealt with as a whole' (1845, p. 566). Ook *The Examiner* liet waardering samengaan met kritiek: 'M. Delepierre is, we should think, capable of much higher things than he has attempted in this collection; but in his volumes will be found not a little agreeable reading' (1845, p. 596). In verband met Delepierres behandeling van zijn materiaal erkende *Fraser's Magazine* dat de verhalen opgefraaid waren, maar 'the groundwork of the whole is ancient' (1845, p. 566). Wat de afzonderlijke verhalen betreft, meende *The Examiner* dat sommige te abrupt eindigden en haalde het blad 'The Castle of Zomergthem' als voorbeeld aan. 'Herman the Tiler' heette in dezelfde recensie 'a most affecting narrative' en 'Jean [voor Jehan] the Libeller' werd geschat als zijnde 'of an attractive order' (*Examiner*, 1845, p. 596). *The Literary Gazette* citeerde, zonder de titel te noemen, uit het verhaal 'The Sacrilege' en concludeerde goedkeurend dat 'these clever sketches' de 'well-painted scenery' van het verhaal vormden (1845, p. 637). Juist in verband met dit verhaal rook *The Examiner* echter onraad: "'The Sacrilege' is a Belgian legend only in name, and has too many real ghosts and 'sulphurous flames' to please the taste of cultivated readers' (1845, p. 596). Ongetwijfeld heeft deze recensent het vermoeden gehad dat 'The Sacrilege' te veel gemeen had met de huiver- en griezelliteratuur uit het begin van de eeuw om voor traditioneel cultuuroed te kunnen doorgaan. Zoals we zullen zien, was dat vermoeden terecht.

Chroniques, traditions et légendes bevatte negentien verhalen van uiteenlopende lengte. *Old Flanders* telt in totaal tweeëntwintig verhalen en de verschillen in lengte tussen de verhalen zijn minder groot. *Old Flanders* is dus niet zonder meer een overzetting van *Chroniques*. In feite komen

slechts negen verhalen uit *Chroniques* terug in de latere collectie, namelijk:

Baldwin of the Hatchet	Baudouin à la Hache
The Blankenberg Fisherman	Le pêcheur de Blankenberghe
Baldwin of Constantinople	Baudouin de Constantinople
Ethelinde and Engelran	Ethelinde et Engelran
Festival of the Golden Fleece	Chapitre de la Toison d'or
The Tournament of the Golden Tree	Le tournoi de l'arbre d'or
Legend of the Fair Godelieve	La châtelaine de Ghisteltes
Henri de Calloo	Le vol et l'assassinat, ou Henri de Calloo
Four Episodes of a Grand Drama	Quatre épisodes d'un grand drame

Delepierre heeft dus een aantal stukken uit *Chroniques* laten vallen, maar ook nieuwe toegevoegd. Tenminste enkele van deze toevoegingen komen echter niet uit oude kronieken maar zijn in feite geromanceerde historische verhalen van contemporaine auteurs. Hun werk heeft Delepierre, zonder bronvermelding en voor zover bekend ook zonder toestemming te vragen, in het Engels vertaald en opgenomen.

In Vlaanderen, waar, zoals gezegd, buitenlandse publicaties over het vaderland angstvallig gevolgd werden, ging dat alles niet onopgemerkt voorbij. Het Antwerpse tijdschrift *Het Taelverbond* signaleerde het verschijnen van *Old Flanders* in de derde aflevering van 1846 in de rubriek 'Verschenen werken'. Het blad toonde zich dankbaar voor Delepierres bemoeienissen als gangmaker van Vlaamse cultuur in het buitenland maar sprak in dezelfde adem van 'letterdievery' en gaf meteen aan over welke stukken het ging:

Te Londen, by T.C. Newby: *Old Flanders; or popular traditions and legends of Belgium*, by Octave Delepierre, 2 deelen in 8°. – Deze twee boekdeelen bevatten een groot gedeelte onzer vaderlandsche legenden, wy kunnen den heer Delepierre niet genoeg danken over de loffelyke taek die hy op zich genomen heeft van onze legenden ook aen de Engelschen te doen kennen, maer wat wy geenszins kunnen goedkeuren, is de letterdievery die hy begaen heeft met er verscheidene uit het vlaemsch te vertalen, zonder er een woordje van te reppen, zoo min in zyne voorrede, dan in nota. Om ons gezegde te staven willen wy de volgende vertalingen aenhalen 1ste deel bladz. 52, vindt men *het Burgslot van Zomerghem* naer Ch. Ledeganck, (1ste uitgave); bladz. 280, de *Godswraek* naer Conscience; 2de deel, bladz. 1, *Johan de Bastaerd* naer K. Nys, bladz. 19, *Herman de Schaliedekker*, naer J.A. De Laet, een verhael dat als feuilleton is [*sic*] het dagblad *Vlaemsch Belgie*

verscheen. Daer de heer Delepierre, voornemens is zyne onderneming voort te zetten, hopen wy, dat hy in het vervolg de bron zal melden waer hy verhalen put, als het *Burgslot van Zomergem*, *Herman de Schaliedekker*, enz. (*Taelverbond*, 1846, p. 105)¹⁸

Dit bericht laat ons toe voor tenminste een aantal van de nieuw toegevoegde verhalen een auteur te identificeren. De versies in *Old Flanders* zijn tevens, zoals reeds vermeld, de eerste Engelse vertalingen van werk van de genoemde auteurs. Nog een ander verhaal in *Old Flanders*, ‘The Castle of Maldeghem’, is een vrije bewerking van een stuk dat in *Belgisch Museum* verschenen was. Het voorlopige lijstje is dus als volgt:

Antigon; or, the Giant of Antwerp	
The Castle of Zomergem	K.L. Ledeganck, ‘Het burgslot te Zomergem’
The Abbey of Waulsort	
The Sacrilege	Hendrik Conscience, ‘De Godswraek’
Jehan, the Libeller	Karel Nys, ‘Johan de Bastaerd’
Herman, the Tiler	J.A. de Laet, ‘Herman de Schaliedekker’
The Carved Chimney	
The Cobbler	
The Street of the Cross	
The Castle of Maldeghem	<i>Belgisch Museum</i> , ‘Het heerken van Maldeghem’
The Corsair’s Daughter	
The Iron Lady of Maestricht	
The Dry Well	

De oorspronkelijke teksten waren verschenen over een periode van verscheidene jaren. Conscience’s ‘Godswraek’ maakte deel uit van diens *Phantazy*, dat gepubliceerd was in het najaar van 1837. ‘Het heerken van Maldegem, een Vlaemsche overlevering’, ondertekend A.A., stond, met een voorwoord van

¹⁸ De vermelding dat Delepierre ‘voornemens is zyne onderneming voort te zetten’ is verrassend. Van een voortzetting van *Old Flanders* is mij niets bekend. Vreemd genoeg duikt een bericht in die zin ook op in de slotzin van de recensie van *Old Flanders* in *The Literary Gazette*: ‘If successful (as it ought to be), we are glad to see he has materials for a sequel’ (1845, p. 637). Aan het eind van zijn voorwoord had Delepierre geschreven: ‘We have not by far exhausted the subject, and there are many more interesting traditions which would fill up at least two or three volumes, but our diffidence in making use of a foreign language, has prompted us [...] to leave the completion of the task to a more able pen’ (1845, p. v-vi.). Hier blijkt niet uit dat hij zelf over het materiaal beschikte (tenzij de recensenten de inhoud van *Old Flanders* reeds naast die van *Chroniques* hadden gelegd) en al helemaal niet dat hij een eventuele voortzetting voor eigen rekening zou nemen, juist het tegendeel. Mogelijk steunden de berichten op persoonlijke mededelingen van Delepierre.

Karel Ledeganck, in 1838 in de tweede jaargang van *Belgisch Museum*.¹⁹ De eerste versie van Ledegancks eigen gedicht *Het burgslot te Zomergem* dateerde van 1840; vier jaar later volgde een herziene editie. Het verhaal ‘Herman de Schalièdekker’ van J.A. de Laet verscheen in het dagblad *Vlaemsch België* in januari 1844, en Karel Nys plaatste zijn ‘Johan de Bastaerd’ in de *Muzen-Album* voor 1845 die eind 1844 of begin 1845 uitkwam (Carlier & Deprez, 1987, p. 10-11). Delepierres voorwoord bij *Old Flanders* is gedateerd ‘London, August, 1845’ (1845, p. vi), zodat de bundel waarschijnlijk pas in het voorjaar van 1845 zijn beslag kreeg.

Naar de precieze reden waarom Delepierre zich in dit geval aan plagiaat schuldig maakte, kan men slechts gissen. Mogelijk wilde hij de indruk dat *Old Flanders* traditioneel materiaal bevatte, niet verstoren. Misschien maakt hij geen echt verschil tussen het werk van literatoren die in een historische context gesitueerde verhalen verzonnen en dat van historici en filologen zoals hijzelf die primaire historische bronnen met literaire middelen opfristen. Wellicht beschouwde hij zijn bewerkingen als een creatieve vorm van imitatie die hem gerechtigde zich de teksten toe te eigenen. Of hij nam het hoe dan ook niet zo nauw met intellectueel eigendom, zoals we hierboven reeds konden vaststellen. In strikt wettelijke zin is er trouwens niets aan de hand. De eerste bilaterale conventie betreffende auteursrechten tussen België en Groot-Brittannië, waarin ook vertaalrechten werden geregeld, trad pas in voege, wat België betreft, op 23 februari 1855, een dag nadat het verdrag in de *Moniteur Belge* was gepubliceerd (*Moniteur Belge*, 1855).

Wat Ledeganck, De Laet en Nys van Delepierres handelwijze dachten, is niet bekend. Conscience lijkt hem de letterdieverij in elk geval niet kwalijk te hebben genomen. In de lange brief van 16 juli 1846 waarin hij zijn autobiografie aan Delepierre bezorgde, schreef Conscience dat hij al deze bijzonderheden overmaakte ‘avec la confiance que vous en ferez l’usage que vous jugerez le plus utile à la littérature belge et à moi même’ (Degroote 1967, p. 161). Daar spreekt vertrouwen uit, al blijft het mogelijk dat Conscience op dat ogenblik nog niet wist dat ‘The Sacrilege’ al meer dan een half jaar geleden in *Old Flanders* verschenen was.

¹⁹ Ledegancks voorwoord bij ‘Het heerken van Maldegem’ (A.A., 1838, p. 17-19) geeft geen bijzonderheden over de herkomst van het gedicht, wat de mogelijkheid openlaat dat hij zelf er in feite de auteur van is. In de edities van Ledegancks verzameld werk komt het gedicht echter niet voor.

5. KAREL NYS EN J.A. DE LAET

Over Delepierres vertaling van het verhaal van Karel Nys, ‘Johan de Bastaerd’, valt niet heel veel te zeggen, ook al omdat deze versie, anders dan de vertalingen die straks nog ter sprake komen, op zich staat.

Het verhaal speelt in Brussel in 1569. Johan, een enige zoon die bij zijn alleenstaande moeder woont, verspreidt in de stad opruiende pamfletten tegen het schrikbewind van de hertog van Alva. Soldaten komen Johans huis doorzoeken. Als ze hem niet vinden, nemen ze zijn moeder gevangen en zetten een prijs op Johans hoofd. Die meldt zich vrijwillig bij Alva en eist niet alleen het losgeld op maar ook de vrijlating van zijn moeder. Tevens legt hij uit dat zijn moeder destijds verkracht is door een van Alva’s hovelingen en dat hij de zoon is die daaruit voortkwam. Bijgevolg hebben hij en zijn moeder speciale redenen om de verdrukkers te haten. Nog diezelfde dag wordt Johan terechtgesteld. Zijn moeder ontvangt het losgeld en komt vrij maar sterft van verdriet.

Een sterk verhaal is ‘Johan de Bastaerd’ niet. Zo maken zowel de verteller als de verhaalfiguren herhaaldelijk melding van het feit dat Johan met zijn schotschriften zijn leven waagt voor de vrijheid terwijl de bevolking de tirannie gelaten ondergaat, maar dit gegeven speelt bij het verloop van het verhaal geen rol. Anderzijds komt Johans verklaring dat hij de bastaardzoon is van een van Alva’s hovelingen uit de lucht vallen en maakt ook dit gegeven voor zijn verdere lot geen verschil.

De Engelse vertaling ‘Jehan, the Libeller’ (Delepierre 1845, II, p. 1-18) volgt de oorspronkelijke tekst doorgaans van zin tot zin, zonder zich veel gelegen te laten liggen aan de taalvorm van het origineel. De inleidende alinea met de historische situering van het verhaal is weggelaten, vermoedelijk omdat de historische context uit het verhaal zelf voldoende duidelijk wordt. De verdeling in drie genummerde onderafdelingen van het origineel is in de vertaling eveneens vervallen.

Een enkele keer blijft onduidelijk of een klaarblijkelijke vergissing een vertaalfout is, een drukfout of een kwestie van een fout gelezen handschrift en een ongelezen drukproef. Zo is ‘de gemeente stoutelyk oproepende dien onderstand te weigeren’ (Nys, 1845, p. 12) vertaald als ‘exciting the provinces to resist this claim’ (Delepierre, 1845, II, p. 6), waar in plaats van ‘exciting’ kennelijk ‘inciting’ had moeten staan. Elders werd de zin ‘– Neen dat vermaekt my, antwoordde Alba’ (Nys, 1845, p. 19) tot ‘No, that excuses me,’ replied the Duke’ (Delepierre, 1845, II, p. 14), waarbij voor ‘excuses’ de lezing ‘amuses’ zich opdringt, anders blijft Alva’s antwoord immers onbegrijpelijk. Daarentegen is er ongetwijfeld sprake van een anachronisme in de vertaling bij de typering van Johan als ‘de opsteller der losse schriften die dagelyks in groot getal onder het

volk verspreid [...]’ (Nys, 1845, p. 12), wat in het Engels verschijnt als ‘it was he who composed the stirring articles in the papers [...]’ (Delepierre, 1845, II, p. 5); de vertaler moet uit het oog verloren hebben dat er in 1569 nog geen kranten bestonden. Verbazend, en alleen te verklaren door slordigheid van de vertaler, is dat de vermelding van Alva’s beruchte belasting, ‘den tienden en den honderdsten penning’ (Nys, 1845, p. 12), fout vertaald wordt als ‘the hundredth part of all property’ (Delepierre, 1845, II, p. 6).

Een enkele keer probeerde de vertaler het origineel wellicht te verbeteren. De mededeling dat Alva tijdens zijn vijfjarig bestuur achttienduizend mensen ter dood liet brengen (Nys, 1845, p. 17) is vertaald als ‘had signed the execution of eighteen thousand men in the course of one twelvemonth’ (Delepierre, 1845, II, p. 11), op één jaar tijd dus. Mogelijk redeneerde Delepierre dat een verwijzing naar de hele periode van Alva’s bestuur de historische werkelijkheid geweld aandeed, aangezien de verhaalde gebeurtenissen zich in 1569 afspeelden en Alva pas twee jaar eerder, in 1567, in de Nederlanden aangekomen was. Indien Delepierre met deze aanpassing echter historische nauwkeurigheid beoogd zou hebben, valt moeilijk te verklaren waarom hij de flagrante vergissing aan het eind van het verhaal niet heeft rechtgezet. ‘Een jaer later verliet Alba België, beladen met de vloek van gansch een land,’ besluit het origineel (Nys, 1845, p. 21) en Delepierre volgt getrouw: ‘The following year the duke of Alva quitted Belgium, loaded with execrations’ (1845, II, p. 18) – terwijl Alva toch pas vier jaar later, in december 1573, het land verliet.

Op een paar plaatsen heeft de vertaler de tekst ingekort. Waar in het origineel, in het midden van het verhaal, de aankondiging van de premie voor Johans arrestatie woordelijk wordt geciteerd (Nys, 1845, p. 15), geeft het Engels slechts samenvattend: ‘they fixed to the shattered door a printed notice of a thousand florins reward to anyone who should assist in arresting the pamphleteer’ (Delepierre, 1845, II, p. 9-10). Net voordien is Johans moeder door soldaten weggeleid en ‘vurig bad de arme moeder en al hare hoop in hem stellende die alles vermag, achtte zy zich nog gelukkig van haer voor haren zoon te kunnen opofferen’ (Nys, 1845, p. 15); in de vertaling is dit bekort tot: ‘The good mother rejoiced in thinking that her son was not discovered, and that she might be sacrificed in his place’ (Delepierre, 1845, II, p. 9), waarbij zowel het bidden van de moeder als de verwijzing naar Gods almacht zijn weggefallen.

De vertaling borduurt er ook wel eens het een en ander bij zonder dat de oorspronkelijke tekst daar aanleiding toe geeft. Door deze toevoegingen ontstaat de indruk van een vertaler die, binnen de perken van de bestaande verhaallijn, zich vrij voelt om eigen accenten te leggen. In de meeste gevallen komen de

uitweidingen neer op verder onbeduidende pogingen tot verduidelijking. Wanneer de Spaanse soldaten voor Johans huis staan, zegt hun aanvoeder: ‘den hertog wil hem zelfs ondervragen en de beul zal het overige doen’ (Nys, 1845, p. 13), wat uitgebreid wordt tot: ‘the Duke will himself interrogate him, therefore use only the handles of your pikes. The executioner will do the rest’ (Delepierre, 1845, II, p. 7-8). Maar ook andere vrijheden komen voor, zoals in deze passage:

De moeder vertrok, want twee heete tranen
biggelden in hare oogen.

Johan, zettede zich met nieuwen iever
aen 't werk; [...] (Nys, 1845, p. 12)

Jehan's mother turned away with tears
in her eyes.

‘Good and tender mother,’ said
Jehan, ‘not a murmur, not a thought for
thyself, how much more I admire that
devotion than all the stoicism of those
ancient Roman ladies who made such a
pompous display of civic virtues.’

Jehan now returned to his nightly
labours; [...] (Delepierre, 1845, II, p. 5)

Een verbetering betekent deze toevoeging niet. Zij geeft de vertaler weliswaar de kans eenvoudige deugdzaamheid te benadrukken en tegelijk zijn klassieke vorming uit te stallen, maar in de mond van de volkse Johan lijkt de verwijzing naar Romeins stoïcisme niet op haar plaats.

Eén van Delepierres toevoegingen roept vraagtekens op. In het gesprek tussen moeder en zoon over Johans pamflettaire activiteit zegt de moeder op een gegeven moment: ‘Mistrouw u byzonder van Meester Cornelissen’ (Nys, 1845, p. 11). De verwijzing blijft onduidelijk, want Cornelissen is niet eerder genoemd en speelt geen enkele verdere rol in het verhaal. De vertaling geeft, heel specifiek: ‘Beware above all of Cornelius Weellemans’ (Delepierre, 1845, ii, p. 4). De naam Weellemans is nieuw en speelt net zo min een rol in de Engelse versie als Cornelissen in de Nederlandse tekst. Mogelijk had Delepierre toevallig weet van een werkje uit 1577 waarvan o.a. de universiteitsbibliotheek te Gent een exemplaar bewaart; het staat op naam van de Brabantse griffier Cornelius Weellemans en heeft een Brusselse connectie.²⁰ Of misschien kende hij de naam uit stukken in het Brugse stadsarchief. Toch blijft het een curieuze en zo te zien ongemotiveerde toevoeging.

²⁰ *Octroy pour les quatre membres des Flandres a faire lever ceste année xve.Lxxvij. un cinquiesme denier du revenu de tous biens immeubles & Rentes, aussy sur le gaing des Marchans, à l'advenant de six pour cent de leurs deniers capitaulx. Donnè à Bruxelles [...].* Gent: Iean vanden Steene Filz de Iean, 1577. De tekst, die blijkbaar in naam van de Staten van Brabant was opgesteld, is ondertekend door griffier Cornelius Weellemans.

Globaal gezien kunnen we concluderen dat Delepierre het als vertaler niet zo nauw nam met de oorspronkelijke tekst. Het verhaal als zodanig moet hem wel geschikt geleden hebben voor *Old Flanders* en de verhaallijn van het origineel volgt hij dan ook. Verder permitteert hij zich allerhande ingrepen en ook enkele slordigheden.

In zijn artikel over Jan Alfried de Laet in *The Athenaeum* van 14 augustus 1847 gaf Delepierre heel wat specifieke persoonlijke bijzonderheden die hij, zoals we zagen, via Conscience van De Laet zelf had betrokken (Delepierre, 1847b). Hij vermeldde ook verscheidene vertalingen van De Laets werk die inmiddels in het Frans en Duits voorhanden waren. Diens roman *Het Huis van Wesenbeke*, aldus Delepierre, ‘was speedily translated into German – and eagerly received in that part of the Continent’ (1847b, p. 861). ‘Many of his Flemish stories were translated into French,’ voegde hij daar even later aan toe, evenals de vermelding dat er van de novelle ‘Het lot’ zelfs twee Duitse vertalingen bestonden (1847b, p. 862).²¹ Dat hij hier zijn eigen Engelse vertaling van ‘Herman de Schaliedekker’ in *Old Flanders* niet noemde, is merkwaardig.

De Laets verhaal ‘Herman de Schaliedekker’, met als ondertitel ‘Eene Antwerpse legende. 1520,’ verscheen zoals gezegd oorspronkelijk in afleveringen in januari 1844 in *Vlaensch België*. De ondertitel wekt de indruk dat De Laet slechts als tekstbezorger of naverteller van een traditioneel verhaal optreedt. Het is niet onmogelijk dat Delepierre in dit gegeven een reden zag om zich niet te veel om een auteursnaam te bekommeren, zonder dat dit hoeft te betekenen dat hij ook de in de ondertitel gewekte fictie dat het om een legende ging, onderschreef.

De tekst van ‘Herman de Schaliedekker’ is verdeeld in vier hoofdstukken. Ieder hoofdstuk is voorzien van een literair motto, zodat het verhaal een nadrukkelijk literaire allure meekrijgt. De intrige is ongecompliceerd en leidt tot een droevig einde. De verhaalde gebeurtenissen spelen zich af in Antwerpen in oktober 1520. Herman de Schaliedekker en Ciska houden van elkaar, maar Ciska’s vader wil haar aan een ander uithuwelijken tenzij de onbemiddelde Herman in

²¹ *Het huis van Wesenbeke*, uit 1842, verscheen nog datzelfde jaar in Duitse vertaling als ‘Das Haus Wesenbeke: flamändische Novelle’ in *Das Vaterland. Wochenschrift für Unterhaltung und Volksbildung* (Darmstadt), 4 (oktober-december 1842). Van ‘Het lot’, dat in de tweede jaargang van *Het Taelverbond* stond en ook afzonderlijk uitkwam bij Buschmann in Antwerpen (De Laet, 1846a), heb ik geen Duitse vertalingen kunnen thuisbrengen. Wat Franse vertalingen betreft, is mij in de periode tot 1845 alleen bekend: ‘De brandstapel/Le bûcher’, een fragment uit *Het huis van Wesenbeke* dat in tweetalige vorm verscheen in P. Lebrocquy, *Analogies linguistiques. – Du flamand dans ses rapports avec les autres idiomes d’origine teutonique* (Bruxelles: A. van Dale, 1845), p. 430-35.

korte tijd een grote som geld kan opbrengen. Wanneer na een storm het kruis op de torenspits van de Antwerpse katedraal scheef is komen te staan en een rijkelijk bedrag wordt beloofd voor wie het weer recht kan zetten, meldt Herman zich. Ondanks smeekbeden van zijn vader en van Ciska om van de gevaarlijke onderneming af te zien, beklimt Herman de toren. Hij slaagt erin het kruis recht te hameren, maar wanneer hij na gedane arbeid naar beneden wil klimmen glijdt hij uit en valt te pletter. Ook zijn vader en zijn geliefde blijven, door schrik en wanhoop bevangen, ter plekke dood.

Behalve Delepierres Engelse vertaling ‘Herman the Tiler’ in *Old Flanders* (Delepierre, 1845, II, p. 19-56) verschenen er van De Laets verhaal kort nadien nog twee vertalingen, één in het Duits en één – in feite een bewerking van deze Duitse versie – in het Frans. ‘Hermann der Schieferdecker’ werd opgenomen in Maria von Plönnies’ *Die Sagen Belgiens*, dat in Keulen in 1846 door F.C. Eisen uitgebracht werd (Plönnies, 1846, p. 46-62). Onder het verhaal staat, klein gedrukt, de vermelding ‘(Nach dem Flämischen des Alfred de Lant [*sic*])’ (Plönnies, 1846, p. 62). Het is het enige verhaal in deze bundel waar een dergelijke auteursvermelding bij voorkomt en de notering laat De Laets precieze auctoriële status vaag. De ondertitel van het verhaal is weggelaten, vermoedelijk omdat de genre-aanduiding reeds in de titel van het boek vervat lag. In 1848 verscheen van *Die Sagen Belgiens* bij dezelfde Keulse uitgever een vrije bewerking in het Frans onder de titel *Légendes et traditions de la Belgique, traduites librement du texte allemand de Marie de Ploennies par Louis Piré* (Plönnies, 1848). Bij het verhaal ‘Germain le couvreur’ is de vermelding van de oorspronkelijke auteur weggefallen. Twee dingen komen uit deze gegevens al meteen naar voren. Delepierre was niet de enige die nonchalant omsprong met auteursnamen. En ook anderen mengden traditioneel materiaal met nieuw verzonden historische verhalen.

In zijn Engelse vertaling bewaart Delepierre De Laets onderverdeling van het verhaal in vier hoofdstukken. De motto’s laat hij weg; hij is er immers niet op uit een literaire tekst te brengen. Globaal gezien volgt hij de vertelling zonder grote weglatingen of toevoegingen, zij het in enigszins bekorte vorm. Het verhaal wordt ook minder Antwerps: verwijzingen naar Druon Antigon en Rubens blijven achterwege, een paar straatnamen zijn geschrapt, de ‘Groote Markt’ wordt meer algemeen ‘the grand square’ en de straatnamen die behouden blijven krijgen een overigens weinig behulpzame vertaling (‘de Zeeriek-straet’²² en ‘het Maeldery-straetjen’ worden ‘the street

²² Bedoeld wordt kennelijk de huidige Zirkstraat, dicht bij het Vleeshuis in het oude centrum van Antwerpen.

called *Zierich*’ en ‘the street called *maelderry*’). Bij enige ongelukkige en ongrammaticale formuleringen is niet goed uit te maken of het om een misgreep van de vertaler gaat of om slordigheid bij het drukken. Dit is het geval bij zinsneden als ‘you always seemed to keep a good heart, and was ready to face misfortune boldly,’ ‘the joyful shouts which revibrated [voor *reverberated*] from the streets,’ ‘This spiteful speech had like to have cost the old woman her life, for it excited the greatest displeasure (Delepieerre, 1845, II, p. 22, 29 & 42).

De Duitse vertaling van 1846 richt zich sterker dan de Engelse op de verhaallijn. In deze Duitse versie zijn, behalve de motto’s en de verdeling in hoofdstukken, ook verscheidene scènes in hun geheel weggelaten, zo bij voorbeeld de tamelijk uitvoerige (maar weinig functionele) scène waar de bevolking gist naar Hermans beweegredenen om de hachelijke beklimming van de toren te wagen. De Franse versie van 1848 volgt in dit opzicht de Duitse en laat bovendien nog wat bijkomende passages weg, zoals Hermans wandeling van zijn huis naar de katedraal, zodat het Franse verhaal abrupt overgaat van het bekend raken van Hermans voornemen de toren te beklimmen naar het begin van zijn werkzaamheden aan het kruis boven op de torenspits.

Opvallend in Delepieerres behandeling van het origineel is dat de emotionele intensiteit van sommige passages door inkortingen is afgezwakt. Dit is bij voorbeeld het geval wanneer Ciska haar geliefde Herman ervan probeert te overtuigen niet naar de katedraal te gaan:

‘Neen! neen! myn Herman! myn
welbeminde, blyf! o blyf, zoo gy myn
leven lief hebt. –

Het meisje zweeg een ogenblik [...]’
(De Laet, 1844, 11 jan., p. 3)

Eensklaps wierp zy zich voor haren
minnaer neder; huilend omvatte zy zyne
kniën; tranen rolden by stroomen over
hare wangen en stuiptrekkend bedekte zy
met vurige zoenen de voeten van
Herman. Haer droefheid scheen
bovenmenschelyk als die van Ruben’s
[sic] Magdalena by het kruis des
Zaligmakers. Wanneer zy spreken wilde,
werd heure stem by herhaelde snikken
afgebroken, en de helft harer woorden
verstikten in heuren hygenden boezem.
(*ibid.*)

‘No! no! my Herman! my beloved!’

Here the maiden ceased speaking [...]’
(Delepieerre, 1845, II, p. 46)

Then throwing herself on her knees, she
gave full vent to her tears. Thus she
seemed a Magdalen at the foot of the
cross. With broken sobs, she thus
implored him – (Delepieerre, 1845, II,
p. 47)

Het meest dramatische moment van het verhaal wordt in de Engelse vertaling ook minder scherp aangezet. Net voor zijn fatale val ontwaart Herman in de menigte daar beneden nog zijn vader en Ciska. In het Engels *probeert* hij slechts hen te zien, terwijl in de Duitse en, in aansluiting bij deze laatste, de Franse versie de scène in haar geheel behouden is:

<p>De SchaliEDEkker had midderwyl zynen blik op de menigte laten dalen, in hope van tusschen alle de hoofden die van Ciska en zynen vader aentreffen [sic]. Eenen stond zag hy die in der waerheid, en die stond was afgrysselyk! Zyn voet stootte tegen den vuerhaerd en gleed over de gloeijende kolen; hy viel van de torenplaets [...] (De Laet, 1844, 12 jan., 1)</p>	<p>Before he began to descend, Herman stretched forward to look if his father and his beloved were witnesses of his success. Oh, horror! his foot slipped upon the iron plate, and over the hot burning charcoal, he fell from the platform [...] (Delepierre 1845, II, p. 54)</p>	<p>Der Schieferdecker hatte indessen seinen Blick auf das Volk gerichtet, in der Hoffnung, unter all diesen Hauptern Ciska und ihren [sic] Vater zu entdecken. Plötzlich erblickte er sie und dieser Augenblick wurde für ihn der Augenblick des Unheils. Sein Fuß stieß gegen den Feuerherd und glitt über die glühenden Kohlen. Er fiel von der Thurmzinne [...] (Plönnies, 1846, p. 61-62)</p>	<p>Entretiens le couvreur avait jeté les yeux sur le peuple, dans l'espoir de découvrir son père et Françoise parmi toutes ces têtes. Tout-à-coup il les aperçut, ce fut son malheur. Son pied heurta le brasier et glissa sur les charbons ardents. Il tomba du haut de la tour [...] (Plönnies, 1848, p. 57)</p>
--	--	---	--

In Delepierres vertaling van het vorige verhaal zagen we al een begin van zijn neiging om religieuze termen en verwijzingen hier en daar weg te laten of af te zwakken. Deze niet sterk uitgesproken maar onmiskenbare tendens om met name christelijke gebruiken en symbolen op afstand te houden zit ook in Delepierres versie van ‘Herman de SchaliEDEkker’, zeker als men de Duitse en de Franse versie, waar die termen en verwijzingen bewaard zijn, naast de zijne legt. Een processie die in het origineel nog een ‘pligt van godvrucht’ heet, wordt gereduceerd tot niet meer dan een ‘solemn procession,’ terwijl het Duits en het Frans van respectievelijk een ‘heilige Pflicht’ en een ‘devoir sacré’ spreken. In dezelfde trant zijn ‘tijden van diep geloof’ in nadrukkelijk afkeurende zin vertaald als ‘those days of superstition’ en wordt het kruis als ‘teeken der verlossing,’ met de implicatie van een christelijke lezing van het symbool,

afstandelijker neergezet als ‘the emblem of christianity’, waar het Duits ‘Zeichen der Erlösung’ heeft en het Frans ‘l’emblème de la redemption’:

<p>Zoo haest men dezen pligt van godvrucht gekweten had, dacht men aen de wereldsche vreugden [...] (De Laet, 1844, 10 jan., p. 1)</p>	<p>This solemn procession was followed by joyful acclamations throughout the town. (Delepieire, 1845, II, p. 22)</p>	<p>Als diese heilige Pflicht erfüllt war, wandte man sich den weltlichen Freuden zu. (Plönnies, 1846, p. 47)</p>	<p>Ce devoir sacré accompli, on put se livrer sans regret à la joie. (Plönnies, 1848, p. 47)</p>
<p>In die tyden van diep geloof en liefde tot het vaderoord [...] (De Laet, 1844, 11 jan., p. 1)</p>	<p>In those days of superstition, and strong attachment to things and places of familiar habits [...] (Delepieire, 1845, II, p. 33)</p>	<p>In jener Zeit, wo die Menschen noch mit tiefer Treue und Liebe an ihrer Vaterstadt hingen [...] (Plönnies, 1846, p. 54)</p>	<p>Dans ce temps de foi profonde et de véritable patriotisme [...] (Plönnies, 1848, p. 52)</p>
<p>Men zou gezegd hebben dat een helbewooner een stryd tot der dood aen het teeken der verlossing leverde. (De Laet, 1844, 12 jan., p. 1)</p>	<p>It might have formed a picture to represent some evil spirit warring against the emblem of christianity! (Delepieire, 1845, II, p. 53)</p>	<p>Man hätte glauben können, ein Bewohner der Unterwelt habe einen Kampf zum Tod mit dem Zeichen der Erlösung begonnen. (Plönnies, 1846, p. 61)</p>	<p>On aurait pu le comparer à un habitant du sombre empire qui livrait un combat acharné à l’emblème de la redemption. (Plönnies, 1848, p. 56)</p>

In alle drie de vertalingen is het oorspronkelijk literair aangezette verhaal opgeschoven in de richting van een ander genre, dat van legende of volks-overlevering. In dat genre is er geen plaats meer voor een auteursnaam en ligt de nadruk eerder op het verloop van de handeling dan op uitgebreide beschrijvingen en gepassioneerde dialogen. In het terugbrengen van het verhaal tot de handeling gaan de Duitse en de Franse versie verder dan de Engelse, die in dit opzicht minder doelgericht te werk lijkt te gaan. Delepieires vertaling verschilt echter in zoverre van de beide latere bewerkingen dat in zijn redactie het religieuze element duidelijk is afgeplat, terwijl de Duitse en de Franse versie het in zijn oorspronkelijke vorm overnemen. Overigens maken de verschillen tussen enerzijds de Engelse en anderzijds de Duitse en Franse

vertalingen het onwaarschijnlijk dat Maria von Plönnies of Louis Piré met Delepierres versie bekend waren.

6. K.L. LEDEGANCK

Ledegancks *Het burgslot van Zomergem* is geen prozaverhaal maar een verhalend gedicht dat in boekvorm verschenen was, omkaderd door een uitvoerig voorwoord en verklarende noten aan het eind. Delepierre zette Ledegancks verzen in proza om, tot twee keer toe, eerst in het Frans en vervolgens in het Engels. Om Ledegancks voorwoord en notenapparaat bekommerde hij zich daarbij niet.

Ook in het Nederlands zijn er van *Het burgslot van Zomergem* twee versies voorhanden. Op de eerste, die in 1840 bij uitgeverij Hoste in Gent verscheen, kwam kritiek van 'bevoegde regters [...] vooral betrekkelyk tot de zedelyke strekking van het gewrocht', zoals te lezen staat in het 'Voorwoord des uitgevers' bij de tweede versie, in 1844 gepubliceerd door J.E. Buschmann in Antwerpen (Ledeganck, 1844, p. 9). Om aan die kritiek²³ tegemoet te komen, voegde Ledeganck aan de herziene versie een hoofdstuk toe en wijzigde hij de tekst hier en daar om goed zichtbaar te maken wie in dit moreel zwaar beladen verhaal de meeste schuld draagt.

De vertelde gebeurtenissen spelen in 1381 en 1382, zoals Ledeganck in zijn 'Voorberigt' uitlegt. De intrige is iets minder simpel dan bij de verhalen van Nys en De Laet het geval was. In hoofdstuk I ('Siegfried') geeft kasteelheer Siegfried, op zijn slot Schouwborg te Zomergem, tegen zijn dochter Clara, die gesluierd in het donker zit, uiting aan zijn haatgevoelens ten opzichte van Koenraed van Raepsburg. De persoon tegen wie hij spreekt, blijkt echter niet Clara te zijn maar diezelfde Koenraed. Deze overweldigt Siegfried in hoofdstuk II ('Koenraed'), gooit hem in een kerker, laat het kasteel door zijn soldaten overmeesteren en schaakt Clara. In hoofdstuk III ('Clara') blijkt dat deze zich gewillig heeft laten schaken. Zij beseft dat zij ten opzichte van haar vader verkeerd handelt, maar ze weet niet van diens opsluiting in de kerker. Koenraed doet haar geloven dat haar vader gestorven is. In hoofdstuk IV ('Het klooster'), dat pas in de editie van 1844

²³ Een anonieme maar aan F.A. Snellaert toe te schrijven (Deprez, 1978, 2, p. 288) recensie in het *Kunst- en Letterblad* had, sprekend over 'de zedelyke kant' van het gedicht (in de eerste versie, van 1840), vooral de figuur van Clara op de korrel genomen: zij 'gaet buiten het karakter, der schuchtere sexe eigen, en niets in het gedicht laet ons haer gedrag verregtvaardigen'; zij is een 'monster' en 'het uitvaegsel van 't menschedom' waarin 'het koud egoïsme alle inspraek van 't bloed verdoofd heeft' (Snellaert, 1840). De ruimere context van de kritiek op Ledeganck omstreeks 1840 wordt geschetst in Couttenier (1999).

werd toegevoegd, heeft Clara zich in een klooster teruggetrokken om boete te doen. Koenraed verschaft zich met geweld toegang en ontvoert haar. Het volgende hoofdstuk ('De bruiloft') beschrijft het bruiloftsfeest op Schouwburg; de bruid ziet bleek en ergens diep in het kasteel hoort men een hond huilen. Het afsluitende hoofdstuk ('De ontdekking') speelt een jaar later. Koenraed vertrekt naar de slag bij Rozebeke. Kort daarop bereikt Clara het bericht dat hij gesneuveld is. Net op dat moment komt een knecht haar vertellen dat een bejaarde gevangene in de onderaardse kerker ook gestorven is, met de naam Clara op de lippen. Clara snelt naar de kerker, herkent haar vader en valt 'koud en dood' neer.

Het is duidelijk dat het in 1844 ingelaste hoofdstuk IV, 'Het klooster', erop gericht is Clara's wroeging over haar tekortschieten in haar dochterplicht te laten zien. Of het daarin slaagt, is twijfelachtig. Daarvoor laat Clara zich te vlot een tweede keer schaken door een Koenraed die nog meer dan in de eerste versie als geweldenaar is afgeschilderd.

Van de eerste versie van *Het burgslot van Zomergem* publiceerde Delepierre al in 1841 een Franse vertaling onder de titel 'Le château de Zomergem (1381-1382). Légende imitée du flamand de Ledeganck' in de derde jaargang van het Brusselse tijdschrift *La Renaissance. Chronique des arts et de la littérature* (Delepierre, 1841-42).²⁴ Zoals zijn titel aangeeft, beschouwde Delepierre deze versie blijkbaar als een imitatie, en noemde hij in dit geval wel degelijk de naam van de oorspronkelijke auteur. De vermelding van de jaartallen in de titel zal hij nodig geacht hebben omdat hij Ledegancks voorwoord niet overnam en er niet op rekende dat lezers van *La Renaissance* aan de verwijzing naar de slag bij Rozebeke voldoende houvast zouden hebben om de verhaalde gebeurtenissen in het juiste tijdsgewricht te plaatsen. Dat hij het verhaal een legende noemt, is enigszins verrassend omdat Ledeganck er in zijn 'Voorberigt' geen twijfel over had laten bestaan dat hij het tafereel zelf had bedacht ('Ik achtte het dus verkieslijker de stof tot myn tafereel alleen in de verbeelding te zoeken;' Ledeganck, 1840, p. 7). Mogelijk oordeelde Delepierre dat het verhaal genoeg van een legende weg had om daar voor te kunnen doorgaan.

De Franse versie is een prozaverhaal geworden met een expliciete verteller, die optreedt als een tijdgenoot van de lezer. Zo spreekt de verteller van 'les

²⁴ 'Le château de Zomergem' is zo te zien de enige bijdrage die Delepierre aan *La Renaissance* leverde, tenzij hij andere bijdragen anoniem of onder pseudoniem plaatste. Het tijdschrift werd uitgegeven door de 'Association nationale pour favoriser les arts en Belgique' en beliep zes jaargangen, van 1839-40 tot 1844-45. In de lijst van 'Membres de l'Association' die het blad ieder jaar afdruckte, komt Delepierres naam voor vanaf de eerste tot en met de vierde jaargang, d.i. tot 1842-43. Hij zal de 'Association' verlaten hebben toen hij begin 1843 naar Londen verhuisde.

scènes que nous allons décrire’, ‘D’après une ancienne tradition connue encore de nos jours...’, ‘dans la grande salle où s’est passée la scène que nous venons de narrer’ (Delepierre, 1841-42, 1, p. 2). Bij Ledeganck komen dergelijke interventies in de tekst zelf niet voor, alleen in de noten. De vertaling bewaart Ledegancks onderverdeling van het geheel in hoofdstukken.

Een goede indruk van Delepierres werkwijze geeft de openingscène. Ledegancks gedicht begint abrupt met de woorden van Clara’s vader Siegfried; pas daarna, in de tweede en de derde strofe, vernemen we dat hij met deze woorden op een winteravond een zaal binnenkomt en dat we ons in zijn kasteel bevinden. Delepierre herschikt de elementen van deze scène vrij grondig in conventionele zin, mogelijk bij wijze van impliciete kritiek op het origineel. Zijn versie presenteert eerst de zaal, het jaargetijde en het uur van de dag, vervolgens treedt Siegfried binnen en wendt hij zich tot een jonge vrouw en dan pas horen we Siegfrieds woorden:

‘CLARA! Zyn de sleutelbossen
 ‘Van het burgslot hier gebragt?
 ‘Ik vertrouw die aen geen wacht.
 ‘O! ’t zyn tyden van verwoesting,
 ‘En ’t zal stormen dezen nacht!’

’t Duister van een’ winteravond
 Hing reeds mistig over de aerd,
 Toen graef SIEGFRIED, grys van
 baerd,
 Binnen trad met deze woorden,
 En zich wendde tot den haerd;

Tot den haerd van een der zalen
 In zyn breed gewelfd kasteel,
 Dat, met valbrug en rondeel,
 Prykte in Zomergem’s waranden
 Als een lommerryk priëel.
 (Ledeganck, 1840, p. 29)

Un feu clair et ardent brûlait dans
 l’âtre profond. Un épais brouillard avait
 hâté la chute du jour; et, quoique la qua-
 trième heure du soir vînt à peine de son-
 ner, les voiles de la nuit enveloppaient
 déjà l’horizon, car l’on était au cœur de
 l’hiver.

Le comte Siegfried, vieillard à
 barbe blanche, entra tout à coup dans
 la salle, s’approcha du foyer, et
 s’adressant à une jeune femme qui s’y
 trouvait assise et semblait plongée dans
 de profondes réflexions: – Clara, dit-il,
 les clefs du château ont-elles été
 apportées ici? Je ne puis les confier à
 nul gardien, car nous sommes dans un
 temps de désolation et de terreur.
 Ne voyez-vous pas quelle tempête
 se prépare pour la nuit?
 (Delepierre, 1841-42, p. 1)

Hier valt nog bij op te merken dat de frase ‘quoique la quatrième heure du soir vînt à peine de sonner’ in de eerste alinea van Delepierres eigen vinding is en dat de beschrijving van de zittende jonge vrouw in de tweede alinea (‘une jeune femme qui s’y trouvait assise et semblait plongée dans de profondes réflexions’) in de originele tekst pas veel later komt en dan nog uit Siegfrieds woorden afgeleid moet worden. Door deze gegevens van bij het

begin duidelijk en, naar hij gemeend zal hebben, in logische volgorde te benoemen, lijkt Delepierre er alles aan gedaan te hebben om een bevattelijke novelle neer te schrijven.

Elders heeft Delepierre vooral de beschrijvingen en dramatische herhalingen van het origineel geschraapt. Tussen het moment waarop, in het eerste hoofdstuk, Koenraad de oude Siegfried bij de keel vat en dat waarop hij zijn vijand in bittere bewoordingen toespreekt ('Ha! hardnekkige! al te lang is 't / Dat ik dynen hoon verkrop;' Ledeganck, 1840, p. 40) liggen bij Ledeganck vier strofen van ieder zes regels waarin Koenraads geharnaste gestalte uitvoerig wordt getekend. Bij Delepierre heet het, veel bondiger: 'Conrad maintenant était debout, étincelant dans son armure d'acier. Il mit un pied sur la poitrine du comte, et, le considérant d'un air triomphant: – Ah! orgueilleux comte, il y a trop longtemps que je souffre tes insultes' (Delepierre, 1841-42, p. 2). Een aantal retorische vragen zijn weliswaar in de Franse versie behouden, maar globaal ligt in de vertaling het accent op de handeling. In het lyrische voorlaatste hoofdstuk, 'De bruiloft', waar Ledeganck een feestelijke sfeer oproept door gebruik te maken van afwisselende versmaten en verzen van verschillende lengte, en waarin Delepierre desondanks maar weinig snoeit, doet de prozaversie vrij geforceerd aan.

Eén strofe uit Ledegancks gedicht lijkt Delepierre per ongeluk te hebben overgeslagen. In de vertaling ontstaat als gevolg hiervan aan het eind van het tweede hoofdstuk, wanneer het kasteel overmeesterd is, een *non-sequitur* in het gesprek tussen Koenraad en zijn soldaten. Koenraeds antwoord knoopt immers niet aan bij wat de soldaat hem net bericht heeft:

'Eedle ridder', was het antwoord, 't Slot is u, en – alles dood!'	– Noble chevalier, répondit l'un d'eux, le château est à vous, et toute résistance a rencontré la mort.
'Hoorde ik even daer iets ramlen Als een keten. Zoo my docht, Ja, het scheen me als hoorde ik huilen In eene onderaardsche krocht.'	– Vous n'avez rien entendu, cria Conrad, rien que les hurlements des chiens! (Delepierre, 1841-42, p. 2)

'Gy hebt niets gehoord,' riep Koenraad,
'Niets dan 't huilen van den hond! –
(Ledeganck, 1840, p. 43)

Veel weerklank lijkt Delepierres Franse vertaling van *Het burgslot van Zomergem* niet gevonden te hebben. F.A Snellaert signaleerde ze in de rubriek 'Mengelingen' van het *Kunst- en Letterblad* maar toonde zich niet onder de

indruk. Hij had al moreel bezwaar aangetekend tegen de originele versie, zoals we hierboven zagen. Die was nu in Delepierres prozabewerking grotendeels van expressieve middelen en poëtische stijlfiguren ontdaan, zodat volgens Snellaert het literaire gehalte van het gedicht, en bij uitbreiding dat van de Vlaamse letterkunde, in het gedrang kwamen:

Het tydschrift *la Renaissance* bevat eene prozavertaling van des heeren Ledeganck's *Burgslot van Zomergem*, door den heer Delepierre. Het is zeer vleierend; doch wy hopen dat de fransche wereld noch het dichtstuk noch de nederduitsche Letterkunde op deze vertaling beoordeelen zal. (Snellaert, 1841, p. 44)

De Engelse vertaling van *Het burgslot van Zomergem* in *Old Flanders* heet 'The Castle of Zomergem'. In principe kon Delepierre voor deze vertaling kiezen uit drie mogelijke bronteksten: Ledegancks oorspronkelijke gedicht uit 1840, de herziene versie uit 1844, of zijn eigen Franse vertaling uit 1841 van de versie van 1840. Dat hij voor deze laatste mogelijkheid gekozen heeft, blijkt al meteen uit de aanhef van de Engelse tekst. Daarin volgt hij nauwkeurig zijn eigen Franse vertaling, inclusief de hierboven genoemde omzettingen en toevoegingen ('though it was but four o'clock' / 'quoique la quatrième heure du sour vînt à peine de sonner'; 'a young woman who was seated on the other side of the hearth, and who seemed to be lost in thought' / 'une jeune femme qui s'y trouvait assise et semblaît plongée dans de profondes réflexions'):

A clear fire blazed in the large chimney of the hall of the castle, a thick fog had hastened the close of day, for though it was but four o'clock, the shades of night had already spread over the horizon, it being the depth of winter.

Count Siegfried, an aged man, whose beard was white as snow, entered the hall, and going immediately up to the fire, thus spoke, to a young woman who was seated on the other side of the hearth, and who seemed to be lost in thought.

'Clara,' the count said, 'have the keys of the castle been brought in, I cannot trust them to anyone in these times.' (Delepierre, 1845, I, p. 52)

Un feu clair et ardent brûlait dans l'âtre profond. Un épais brouillard avait hâté la chute du jour; et, quoique la quatrième heure du sour vînt à peine de sonner,

les voiles de la nuit enveloppaient déjà l'horizon, car l'on était au cœur de l'hiver.

Le comte Siegfried, vieillard à barbe blanche, entra tout à coup dans la salle, s'approcha du foyer, et s'adressant à une jeune femme qui s'y trouvait assise et semblaît plongée dans de profondes

réflexions: – Clara, dit-il, les clefs du château ont-elles été apportées ici?

Je ne puis les confier à nul gardien, car nous sommes dans un temps de désolation et de terreur. Ne voyez-vous pas quelle tempête se prépare pour la nuit? [...]

Waarom Delepierre ervoor koos zijn eigen vertaling en niet één van de twee beschikbare originele versies in het Engels te vertalen, is onduidelijk. Mogelijk had hij in Londen de Nederlandse teksten niet bij de hand. Misschien was hij niet eens op de hoogte van de herziene editie van het gedicht of vond hij die te braaf, te religieus of te weinig overtuigend.

De Engelse vertaling volgt de Franse versie van het begin tot het eind, maar gaat niet onoplettend te werk. Delepierre heeft de fout die hij eerder in de Franse tekst gemaakt had door een strofe over te slaan, nu blijkbaar opgemerkt. Hij heeft ze op een ingenieuze manier rechtgezet, evenwel niet door naar de oorspronkelijke tekst terug te grijpen maar door Conrads uitroep, die in de Franse versie geen antecedent heeft, tot een vraag te maken en de rest van zijn woorden de rapporterende soldaten in de mond te leggen, die hiermee Conrads vraag beantwoorden:

‘Noble Knight,’ replied one of them,
‘the castle is yours and all who made
resistance are slain.’

‘You heard nothing?’ said Conrad.

‘Nothing, but the howling of dogs.’

(Delepierre, 1845, I, p. 58-59)

– Noble chevalier, répondit l’un d’eux,
le château est à vous, et toute résistance
a rencontré la mort. – Vous n’avez rien
entendu, cria Conrad, rien que les hurle-
ments des chiens!

7. HENDRIK CONSCIENCE, ‘GODSWRAEK’

De bundel *Phantazy* was Consciencies tweede boek, ‘zamengesteld van stukken, die ik terwyl men het Wonderjaer drukte, gemaakt heb’ (1837, p. iv), zoals hij in het voorwoord uitlegde. Consciencies debuteert, de roman *In ’t Wonderjaer*, was verschenen in mei 1837. *Phantazy* zag het daglicht op 9 of 10 oktober van datzelfde jaar (Keersmaekers, 2009, p. 20). Het boek bevatte drie verhalen en acht gedichten. Hoewel het voorwoord stelde dat de stukken ‘in den luimigen of Phantastischen trant’ (*ibid.*) gedacht waren, is geen van de drie verhalen luimig te noemen. Van fantastiek is in het verhaal ‘De lange nagel (1571)’ evenmin sprake; de intrige speelt tegen een historische achtergrond ten tijde van Alva. De beide andere verhalen zijn elkaars pendant: ‘Godswraek (1467)’ kent een rampzalige afloop, ‘Godsgenade (1456)’ een voorspoedig einde. Beide bevatten bovennatuurlijke elementen en bieden ‘voor de Vlaamse literatuur zeldzame voorbeelden van fantastiek en gruwelromantiek’ (Wauters, 1999, p. 155).

Aan het eind van het voorwoord bij *Phantazy*, in een opmerking die op ‘Godswraek’ en ‘Godsgenade’ moet slaan en een bewustzijn van genrekwesities

en verteltechniek verraadt, nam Conscience bij voorbaat een punt van mogelijke kritiek weg. Terwille van de historische getrouwheid, zo lichtte hij toe, had hij bovennatuurlijke gebeurtenissen beschreven zoals die toen door tijdgenoten werden ervaren en dus als waarachtig, wat een terugtreden van de verteller inhield ten voordele van het gezichtspunt van de personages:

Men spreke niet van de onmogelykheid der aengehaelde gebeurtenissen; die zyn ook juist zoo niet geschied. Echter zal het voor een kenner zichtbaer zyn, dat ik niet zonder doel gewerkt heb; want daer het bygeloof der menschen, in die tyden, zulke geschiedenissen voor waerachtig deed doorgaen, heb ik ze ook als waerachtig beschreven. Het ware onmogelyk geweest, dit vak der zeden, anders trouwlyk af te schetsen. (1837, p. iv.)

Phantazy is goed voorzien van opdrachten en motto's. Het boek bevat negen opdrachten, alle gericht aan Antwerpse kunstenaarsvrienden, en negentien motto's, in verschillende talen en uit verschillende auteurs en genres bijeengesprokkeld. Het ligt voor de hand in die overdaad een vorm van artistieke zelfpositionering van een beginnend auteur en een esthetische aanhankelijkheidsbetuiging aan de lokale kunstenaarsbent te zien.

Indien de opdrachten en motto's een gooi naar kunstzinnige erkenning droegen en wellicht de hoop op commercieel succes, dan hebben ze niet mogen baten. Ondanks de lof die J.A. de Laet het boek zou toezwaaien, mislukte *Phantazy* vrijwel volkomen. Ook de kritiek, op die van De Laet na, was niet bijster bemoedigend. Een beschouwing in het *Antwerpsch Nieuwsblad* van 10 mei 1838, ondertekend door V.,²⁵ ontzegde niet alleen *Phantazy* maar Conscience beide eerstelingen elke verdienste. Conscience werd hier de deur gewezen als iemand die wegens gebrek aan smaak en opleiding niet is staat was 'om zyne eygen gedachten te schiften, en onderscheyd te maken tusschen ware schoonheid en yle wonderigheid van uytdrukking.' Het stuk besloot dat het

hoogst te wenschen ware dat den heer Conscience, in stede van weder een nieuw werk op te leggen, er liever nog een aental laze, by wyze van oefening: doch geene romans en romantieke moord- en schandtafereelen, gelyk er de brusselsche drukpersen dagelyks in de wereld storten, en die niets dienstig zyn dan om alles wat goed is, te sloopen en den smaek meer en meer te verderven; maer werken van gezonde litteratuer [*sic*] en welke de algemeene goedkeuring sedert lang verworven hebben' (Jacob, 1913, p. 63)

²⁵ In navolging van Ger Schmook nemen zowel Willekens (1983, p. 27) als Keersmaekers (2009, p. 22) aan dat achter deze V. in feite Jan Baptist David schuil ging.

Mogelijk had Ledeganck, eveneens in 1838, een stuk als 'Godswraek' in gedachten toen hij in het reeds genoemde voorwoord bij 'Het heerken van Maldegem' in het *Belgisch Museum* over het op dat moment zo populaire verhalende genre opmerkte dat er zoveel 'mislukte poogingen' in de openbaarheid kwamen omdat 'sommige onzer dichters al te weinig bekreund zyn over den keus hunner onderwerpen, als ware alle stof daer toe goed, wanneer zy slechts op moord of verkrachting uitkomt' (A.A., 1838, p. 18).

Zoals bekend was Conscience zelf later grondig ontevreden over *Phantazy*. In zijn *Geschiedenis mijner jeugd* verweet hij het boek 'opgewondenheid' en 'koortsige overspanning'; het had niet weerstaan aan de neiging 'in overdrevenheid te vervallen en het schoone verre voorbij de waarheid te gaan zoeken' (1880, p. 257 & 258). Het boek als geheel werd nooit herdrukt en op één uitzondering na werd ook geen enkel stuk uit de bundel ooit afzonderlijk herdrukt. Toen 'De lange nagel' in 1858 dan toch opnieuw in druk verscheen, gebeurde dat zeer tegen de zin van Conscience (Degroote & De Schuyter, 1953, p. 80; Keersmaekers, 1993).

In vertaling werden alle drie verhalen uit *Phantazy* echter wel degelijk herdrukt, en niet één keer maar verscheidene keren en in verschillende talen. Johann Wilhelm Wolf vertaalde 'De lange nagel' in 1846 in het Duits voor de bundel *Abendstunden. Zwölf Erzählungen*, die als eerste deel van een zevendelige serie *Ausgewählte Werke* in Bonn bij A. Marcus verscheen (met twee herdrukken in 1854 en nog een derde in 1865). Volgens het titelblad zou de vertaling zelfs 'Unter Mitwirkung des Verfassers' tot stand gekomen zijn maar die vermelding is niet noodzakelijk waarheidsgetrouw.²⁶ Dit deel van de *Ausgewählte Werke* was 'Frau Luise von Ploennies gewidmet', de moeder van de hierboven genoemde Maria von Plönnies die zelf begin 1846 met J.W. Wolf gehuwd was. Léon Wocquier, Conscience's vaste vertaler in het Frans van 1854 tot 1860, vertaalde 'De lange nagel' als *L'ongle crochu* voor de *Œuvres complètes de Henri Conscience* deel XXI (*L'année des merveilles. L'ongle crochu*), dat in Parijs in 1866 bij Michel Lévy frères uitkwam.²⁷ Deze

²⁶ In een brief van 30 mei 1847 aan Melchior von Diepenbrock bekleog Conscience zich over een blijkbaar inderhaast door dezelfde J.W. Wolf gemaakte Duitse vertaling van *Lambrecht Hensmans* die eveneens in Bonn bij Marcus verschenen was met op het titelblad de mededeling 'Unter Mitwirkung des Verfassers', 'quoique cela ne soit pas le moins du monde'. Maar, zo voegde Conscience hier aan toe, hij wilde geen conflict met de vertaler, die zich immers voor de Vlaamse zaak beijverde en 'je ne pense pas qu'il convienne que je me brouille pour si peu de chose et que j'ouvre peut-être avec lui une polémique désagréable' (Degroote, 1967, p. 164).

²⁷ In zijn bibliografie van de Franse vertalingen van Conscience's werk vermeldt Arents bij dit deel van de *Œuvres complètes* enkel *L'année des merveilles* (Arents, 1931, p. 114). De catalogus van de Bibliothèque Nationale de France heeft wel degelijk *L'année des merveilles. L'ongle crochu*.

vertaling werd later herdrukt in deel I van de elfdelige *Œuvres complètes* (Parijs: Calmann Lévy; Brussel: A.N. Lebègue, 1885-88).²⁸

‘Godsgenade’: verscheen als ‘La grâce de Dieu’ in de vertaling van Léon Wocquier in *Les veillées flamandes* (*Œuvres complètes de Henri Conscience* deel II) bij Michel Lévy frères in 1855.²⁹ Vanaf 1857 verscheen deze vertaling in *Œuvres complètes de Henri Conscience* deel VII (*La mère Job. La grâce de Dieu. La grand’mère*), dat in 1860, 1864, 1868, 1875 en 1888 werd herdrukt. Vervolgens stond de vertaling ook in deel V van de elfdelige *Œuvres complètes* van 1885-88.

Van ‘Godswraek’ verschenen vier verschillende vertalingen. Toen Delepierre het verhaal in het Engels omzette, was het al twee keer in het Frans vertaald. De eerste Franse vertaling, ondertekend D.L., d.i. Jan Alfried de Laet, verscheen, met een voorwoord van de vertaler, als ‘La vengeance de Dieu’ in twee afleveringen in de Brusselse krant *L’Émancipation* van 3 en 8 december 1837. Een goed jaar later, op 14 en 17 maart 1839, publiceerde *La Chronique, Journal de Courtrai* onder de titel ‘Vengeance divine’ de eerste twee afleveringen van een vertaling die niet slechts anoniem verscheen maar ook de naam van Conscience niet noemde – een plagiaatversie dus (Willekens, 1983, p. 34; Keersmaekers, 1993).³⁰ Later zou nog een derde Franse vertaling volgen, ‘La vengeance divine’, door Léon Wocquier, in *Œuvres complètes de Henri Conscience* deel XXII (*Les drames flamands*), verschenen in Parijs bij Lévy frères, 1866. Deze vertaling werd herdrukt in deel VIII van de elfdelige *Œuvres complètes* van 1885-88.³¹

²⁸ Bij deze titel vermeldt Arents (1931, p. 117) dat ‘L’oncle [sic] crochu’ in 1858 afzonderlijk zou zijn verschenen; een dergelijke uitgave heb ik niet kunnen terugvinden.

²⁹ Arents (1931, p. 111) vermeldt ‘La grâce de Dieu’ niet bij dit deel van de *Œuvres complètes*.

³⁰ Mogelijk publiceerde *La Chronique* een volledige vertaling van ‘Godswraek’, maar de belangrijkste Belgische bibliotheken lijken slechts over een zeer beperkt aantal nummers van het blad te beschikken, zoals ook Ada Deprez (2009, p. 264) ervoer. De collectie van *La chronique* in de Openbare Bibliotheek Kortrijk verspringt na nummer 65, dat de tweede aflevering van de vertaling van ‘Godswraek’ bevat, naar nummer 138 (persoonlijke mededeling, Peter Vandewiele, bibliotheekassistent, 18 augustus 2010).

³¹ Hoewel de verhalen ‘Godswraek’ en ‘Godsgenade’ in hun oorspronkelijke versie tesamen met de rest van *Phantazy* in de vergeethoek terecht kwamen, duiken de beide verhalen zijdelings nog op in een van de schotschriften die het licht zagen nadat Conscience in 1843 zijn herziene, op aansporen van J.B. van Hemel in katholieke zin bewerkte versie van het *Wonderjaer* had laten verschijnen. In *Het spook van St.-Willebrords of de godswraek van Conscience* (Dingemans, 1847) verkoopt ene Hendrik Geweten zijn ziel aan een engel die zich vervolgens ontpopt als ‘Van Hemelen’ (Vanhoutte, 2002b, p. 14). Conscience had zijn allereerste publicatie, een vertelling op rijm in het Antwerpse weekblad *De Fakkel* in augustus 1836, uitgebracht onder de naam H. Geweëten (Willekens, 1983, p. 20). Het verhaal dat in *Het spook van St.-Willebrords* opgedist wordt, is overigens een persiflage niet op ‘Godswraek’ maar op ‘Godsgenade’, zoals Dingemans’ voorwoord ook aangeeft (1847, p. 5).

Laten we de vertalingen van ‘Godswraek’ tot en met die in Delepierres *Old Flanders* nader bezien. Daarvoor moeten we eerst terug naar het origineel.

Aan de ‘romantieke moord- en schandtafereelen’ waar de criticus V. van het *Antwerpsch Nieuwsblad* zoveel bezwaar tegen had, is in ‘Godswraek’ geen tekort. Het verhaal, verteld in vijf hoofdstukken, begint op drievuldigheidstag 1468, tijdens feestelijkheden in Antwerpen ter ere van de nieuwe hertog, Karel de Stoute. Twee Italiaanse jonkers, Roberto en Giovanni, zien een tableau vivant van Maria Boodschap waarin een jong meisje, Clara, de aanstaande moeder Gods uitbeeldt. Roberto raakt zo door zinnelijke begeerte verteerd dat hij Clara die avond ontvoert. Hij brengt haar naar zijn huis en wil haar voor zich winnen. Zij weert hem af en na een handgemeen in het donker – de kaars is omgevallen – ligt het meisje dood op de grond, met Roberto’s dolk nog in haar handen. De jonkers zijn ontzet maar ontdoen zich van het lijk door het, in het holst van de nacht, in de Schelde te gooien.

Acht dagen later zijn ze hun wandaad vergeten en zoeken ze vertier in een boottocht op de Schelde. Er steekt een storm op, de boot zinkt maar schipper en jonkers worden opgepikt door een voorbijvarende sloep. In die sloep zien de jonkers tot hun afgrijzen het lijk van Clara liggen, dat begint te bloeden wanneer zij dichterbij komen. Niemand vermoedt echter onraad en de jonkers komen heelhuids thuis. Die nacht wordt Roberto in zijn dromen gepijnigd door het lijk en door helse monsters. De volgende avond ligt er een doodskop op Roberto’s bed. Giovanni gooit het ding uit het raam. Kort na middernacht staat Clara’s lijk opeens in de kamer. Om klokslag één uur verdwijnt de verschijning. Van dan af neemt Roberto ‘s avonds een slaapdrank in en wordt hij weer zorgeloos. Dat gaat zo door tot Witte Donderdag van het jaar daarop. Dan begeven de jonkers zich weer onder de menigte in de straten, waar zij de meisjes achterna lopen. Een jonge vrouwelijke figuur, in een kapmantel gehuld, lokt Roberto mee naar een klooster en van daar naar het aanpalend kerkhof. Die figuur is de geest van Clara, die Roberto maant te bidden voor zijn zieleheil en, als Roberto blijft weigeren en haar zelfs probeert te omhelzen, in een geraamte verandert en hem de hel in sleept. Giovanni komt zijn vriend nog te hulp maar wordt eveneens meegesleurd.

De tegenstellingen in het verhaal zijn niet moeilijk te zien: zinnelijke wellust en helse straf, eros en thanatos, vrome inheemsen tegenover lichtzinnige vreemdelingen, jonkers tegenover gewone burgers – een standsverschil dat terloops gethematiseerd wordt. Behalve de bovennatuurlijke elementen bevat het verhaal een aantal feitelijke onwaarschijnlijkheden. Een week nadat de jonkers het lijk in de Schelde gegooid hebben, zijn ze hun wandaad alweer vergeten. Na de redding op de Schelde ziet niemand behalve de jonkers hoe het lijk in de sloep

begint te bloeden. Dergelijke overdrijvingen horen bij de genrekenmerken van de griezel- en huiverroman, waar we het verhaal allicht moeten toe rekenen. Hiermee stemt ook overeen dat Roberto aan zijn tragisch einde komt doordat hij ondanks herhaalde aanmaningen weigert berouw te tonen. Giovanni is medeschuldig door zijn misplaatste trouw aan Roberto. Bijaldien blijft de tragische scène die de kern van het verhaal vormt, lange tijd een blinde vlek. Een verkrachting in Roberto's kamer wordt sterk gesuggereerd maar aanvankelijk niet als zodanig benoemd; het vergrijp speelt zich af in het donker, wat er precies gebeurd is blijft duister. Pas in de slotscène spreekt de verteller, bijna terloops, van 'het lyk der verkrachte maegd' (Conscience, 1837a, p. 43).

De tijdsomstandigheden waarin het verhaal speelt, lijken willekeurig gekozen. Niet alleen vermeldt de ondertitel 1467 terwijl de gebeurtenissen zich voordoen in 1468 en 1469, maar de feiten hadden even goed honderd jaar eerder of later gesitueerd kunnen worden. Die willekeur doet denken aan het samenraapsel aan motto's waarmee *Phantazy* zo bont omhangen is. Daarentegen is de topografie in het verhaal heel nauwkeurig. De tekst vermeldt een twintigtal namen van bestaande straten, pleinen en kerken, en op elk moment weet de lezer exact waar de figuren zich bevinden, ook als die op de Schelde rondvaren en schipbreuk lijden. Dat maakt van 'Godswraek' een zeer Antwerps verhaal, net zoals de talrijke opdrachten in *Phantazy* de bundel tot een zeer plaatsgebonden literair evenement maken.

8. J.A DE LAET EN X.X.

J.A. de Laet plaatste zijn Franse vertaling van 'Godswraek' in de aflveringen van 3 en 8 december 1837 van het Brusselse blad *L'Émancipation* (Conscience, 1837b). Enkele weken voordien, op 29 oktober, had hij in hetzelfde blad een buitengewoon lovende bespreking aan Conscience's *Phantazy* gewijd (D.T., 1837). Daarin beschreef hij, niet geheel naar waarheid, de nieuwe Vlaamse letterkunde in het algemeen als 'dédaigneuse de toute imitation' en gaf hij hoog op over jonge Vlaamse auteurs die groot wilden worden 'sans aller chercher leurs modèles à l'étranger'.³² Van Conscience's werk benadrukte hij vooral de

³² Hoezeer de wens hier de vader van de gedachte was, bleek, precies een jaar later, uit De Laets brief van 29 oktober 1838 aan F.A. Snellaert, waarin hij stelde: 'De *fransquillons* beschuldigen de vlaemsche letterkunde van lafheid en logheid in styl, koelheid en zwakheid in gedachten, navolging en apery in alles en, wy moeten het onder ons bekennen, dien laster is niet immer van gronde beroofd' (Jacob 1914, p. 14).

stilistische kwaliteit, die echter, zo waarschuwde hij de lezer alvast, in vertaling niet zou overkomen.³³ De drie prozaverhalen in *Phantazy* typeerde hij als ‘deux contes phantastiques’ en ‘un conte historique’. Vooral het eerste van deze verhalen, ‘Godswraek’, prees hij de hemel in: ‘le premier intitulé *Godwaek* [*sic*] (Vengeance de Dieu), touche si près à la perfection littéraire par le style et par le plan, que nous doutons que l’auteur puisse aller plus loin.’

Toen De Laet een goede maand later ‘Godswraek’ toch in het Frans vertaalde, als ‘La vengeance de Dieu’ (Conscience, 1837b), gaf hij zijn vertaling een kort voorwoord mee. Hij begon met zijn eerdere lovende uitspraken over Conscience stijl in herinnering te roepen. Nu wilde hij de lezer zelf laten oordelen over de juistheid van die jubelende inschatting van het werk: ‘Pour mettre nos lecteurs à même de juger que les éloges accordés à cet ouvrage flamand ne sont pas exagérés, nous leurs offrons aujourd’hui la traduction du premier conte de ce volume’ (Conscience, 1837b, 3 dec., p. 1). Hoewel hij een maand voordien nog ernstig voorbehoud gemaakt had aangaande de mogelijkheid van een bevredigende weergave van stijl in vertaling, slikte hij die reserve hier grotendeels in. Vertaling gaat onvermijdelijk met verlies gepaard, stelde hij nu vast, maar als de vertaler zich op het behoud van zowel vorm als inhoud toelegt, blijft er genoeg bewaard om een indruk van het origineel te geven:

Quoique certainement tout ouvrage quel qu’il soit doive perdre une grande partie de ses beautés à ce changement de forme, nous ne laissons pas de croire que malgré cela on ne puisse se faire une idée satisfaisante de celui-ci, le traducteur s’étant également attaché à rendre le sens et la coupe du texte flamand. (*ibid.*)

Vervolgens hernam De Laet een opmerking uit Conscience voorwoord bij *Phantazy*. Daar – we zager het hierboven – had Conscience uitgelegd dat, zoals

³³ Ter illustratie van die onmogelijkheid citeert De Laet een passage uit ‘Godsgenade’ in Franse vertaling. Hij knoopt daar een beschouwing aan vast die onvertaalbaarheid aan de stilistische gevolgen van structurele taalverschillen wijt en hem tegelijk de kans geeft de beknoptheid en het expressief vermogen van het Nederlands te laten uitkomen: ‘Si dans ce fragment du *Godsgenade* quelqu’un pouvait trouver du faire et du maniéré, qu’il ne l’impute pas à l’écrivain flamand, qu’il ne l’impute pas non plus au traducteur; nous avons voulu être exacts, mais le génie des deux langues diffère tellement, qu’un passage qui serait de la plus grande simplicité en flamand paraîtra outré et plein d’enflure en français; la cause de ceci est que la langue flamande possède une foule d’adverbes pris adjectivement et vice-versà, qu’elle a une foule de mots composés qu’on ne peut traduire que par un adjectif et un substantif ou par deux substantifs liés par une particule; quelquefois même le mot composé a trois ou quatre membres pour lesquels il faut autant de mots à part en français’ (D.T., 1837).

de ‘kenner’ meteen zou opvallen, het bovennatuurlijke in zijn fantastische verhalen geen door de verteller verstrekte natuurlijke verklaring meekreeg maar als werkelijkheid werd voorgesteld zoals het destijds door goedgegelovige tijdgenoten immers ook als werkelijkheid werd ervaren. Aan deze opmerking van Conscience voegde De Laet nu een polemische en nationalistische noot toe. Alleen wie uitsluitend de Franse literatuur als maatstaf nam, zo merkte hij vinnig op, zou zich over deze voorstelling van bovennatuurlijke elementen in het verhaal verwonderen; een *nationale* literatuur – Vlaams of Belgisch, of beide – hoefde zich echter niet aan de regels van een *andere* natie gebonden te voelen:

Si parmi nos lecteurs, quelques-uns, exclusivement habitués à la littérature française, pouvaient s'étonner de ce que l'auteur fasse apparaître et agir des êtres surnaturels comme si réellement ils existaient, et sans qu'à la fin de son récit il s'ingénie à trouver une explication naturelle à leurs faits et gestes, nous leur répondrons d'abord que la littérature d'un peuple n'est pas forcée à se régler d'après les lois de celle d'un autre. (*ibid.*)

Pas na deze beschouwing vertaalde hij de betreffende passage uit *Conscience* voorwoord bij *Phantazy*:

Que l'on ne parle pas de l'in vraisemblance ni de l'impossibilité de certains évènements qui certes ne sont pas arrivés ainsi que je les raconte. Cependant pour tout homme savant en ces choses il sera démontré que je n'ai pas travaillé sans but; car puisque la superstition des hommes faisait passer en ces temps-là ces histoires comme véritables, je les ai aussi décrites comme telles. Sans cela il m'eût été impossible de rendre fidèle le tableau des mœurs de nos pères à cette époque. (*ibid.*)

Zoals bekend gaf Conscience in zijn voorwoorden bij *In 't Wonderjaer* en *Phantazy* verscheidene anti-Franse uitlatingen ten beste, maar die hadden geen betrekking op dit verteltechnische en genregebonden aspect. De polemische draai die De Laet aan de opmerking gaf, liet hem toe de afwijking van de conventie in dienst te stellen van de opbouw van een eigen literatuur die niet aan die van andere naties schatplichtig wilde zijn. Die eigenheid had hij reeds in zijn bespreking van *Phantazy* van 29 oktober beklemtoond.

Het vertalersvoorwoord wekt de verwachting dat de vertaling gestuurd zal worden door de wens de literaire kwaliteiten van het origineel recht te doen. Die verwachting komt uit. Voor zover mogelijk heeft De Laet de stijl van *Conscience*'s verhaal in de vertaling zelf zichtbaar willen maken. Waar hem dat niet haalbaar leek, voegde hij paratekstuele commentaren toe.

De motto's bij ieder hoofdstuk, van respectievelijk Tasso, Lucretius, Bilderdijk, Vondel en Milton, bleven bewaard in hun originele vorm in het Italiaans, Latijn, Nederlands en Engels. Verder laste De Laet in totaal vijf verklarende voetnoten in. Merkwaardig is dat, waar Conscience origineel geen voetnoten vertoonde, in de vertaling twee van de noten aan de auteur zijn toegeschreven. Beide zijn ondertekend met '(Aut.)' en geven toelichtingen bij Antwerpse locaties, namelijk 'le Marché-aux-Poissons' en de term 'Stinkhuizen', die onvertaald uit het origineel is overgenomen.³⁴ Twee van de vertaler afkomstige voetnoten, ondertekend '(Trad.)', doen vrijwel hetzelfde bij verwijzingen naar soortgelijke locaties, namelijk 'le couvent des Dominicains' en 'l'église de Sainte-Walburge'. De functie van alle vier deze noten ligt voor de hand: de vertaling respecteert de integriteit van 'Godswraek' als een in Antwerpen gesitueerd literair verhaal en de noten verschaffen de niet met Antwerpen bekende lezer – *L'Émancipation* was een Brussels blad – de vereiste topografische informatie. Onduidelijk blijft waarom twee van deze noten aan de auteur en de andere twee aan de vertaler zijn toegeschreven. Allicht hebben de persoonlijke contacten tussen Conscience en De Laet hier iets mee te maken. Voor een lezer die het origineel niet tegelijk met de vertaling onder ogen heeft, geven de vertalersvoetnoten overigens de indruk dat zij in het verlengde van de auteursnoten liggen, waardoor het imago van de vertaler aan betrouwbaarheid wint.

In de vijfde voetnoot spreekt de vertaler zijn onvermogen uit om een stijlfiguur uit het origineel weer te geven. Het gaat om een onomatopée, die hij meteen definieert als 'imitation de sons', ook al lijkt de passage een voornamelijk visuele impressie na te streven:

<p>Want het bootje danste boven de golven – gelyk eene meeuw die met hare witte vlerken het water toetst – dan ryst – dan daelt – en zwaeit – en zinkt, – en dryft..... (Conscience, 1837a, p. 23)</p>	<p>Car la barque sautillait sur les flots comme une mouette qui touche l'eau de ses ailes, puis monte, – et cheoit, et plane, – et fond, – et flotte, – et va..... (Conscience, 1837b, 8 dec., p. 1)</p>
---	--

De bijbehorende voetnoot in de Franse versie luidt: 'Tout ce passage est en flamand une onomatopée (ou imitation de sons) magnifique. (Trad.)'

³⁴ De noot verklaart de *stinkhuizen* als voormalige maar inmiddels vervallen leprozenhuizen die halverwege tussen Antwerpen en het dorpie Oosterweel aan de Schelde gelegen waren. De precieze locatie is te zien op een kaart (op haar beurt gebaseerd op een kaart van Peeter Verbiest uit 1662) die los bij deel 2 van de *Geschiedenis van Antwerpen* van F.H. Mertens en K.L. Torfs (1845-46) gevoegd is.

Verder volgt de vertaling het origineel op de voet. Waar Delepierre in *Old Flanders* de zwaar aangezette dramatische beschrijvingen zal stremmen of inkorten, neemt De Laet ze in hun geheel over, zo bij voorbeeld bij Roberto's relaas van zijn nachtmerrie:

Dit onbarmhartig spook, trok my den mond met geweld open, en bracht zynen klauw in de wonde van het lyk.	Ce spectre impitoyable m'ouvrit la bouche de force et enfonça ses serres dans la plaie du cadavre. Il me poussait, avec colère, de grands morceaux d'un
Stukken zwart gestold bloed douwde hy my met boosaerdigheid in de keel; en ik, – ik slokte dezelve met mynen adem in!	sang noir et caillé dans le gosier; et moi, – je les avalais avec mon haleine!
Conscience, 1837a, p. 30)	(Conscience, 1837b, 8 dec., p. 2)

Ook aan het eind van het verhaal, wanneer het meisje onder Roberto's gulzige omhelzing opeens in een geraamte verandert, behoudt de vertaling vrijwel alle details; de afwijkingen betreffen weing meer dan enkele leestekens:

Ho God! Hoe verschrikkelyk was hem dit oogenblik! een yslyke schreew bonste tegen de muren der kerk – de uilen jouwden bly, en de wind zuchtte pynlyk op de grafnaelden – Want Roberto voelde een krakend geraamte onder zyne armen ratelen – en het aenzicht zyner minnares, was een vervaerlyk doodshoofd – en hy had de koude wang van den witten schedel gezoend! – ho!	Oh Dieu! que ce moment lui fut terrible! un cri plein d'effroi bondit contre les murs de l'église, les chats-huants miaulèrent avec joie, – le vent gémit douloureusement dans les obélisques. – Roberto sentait trembler dans ses bras le craquement de squelette – et la face de son amante était une effrayante tête de mort – et lui, il avait embrassé la joue froide du crâne blanchi! Oh!
Zy lachte grimmend op hem en hy herkende het lyk der verkrachte maegd! Roerloos viel hy voor de bank neder – de klok deed de graven twaelfmael onder hare zware slagen dreunen.	Elle lui sourit en grinçant des dents et il reconnut le cadavre de la vierge violée! – Il tomba sans mouvement sur la terre humide.
(Conscience, 1837a, p. 42-43)	La cloche fit en ce moment retentir les tombeaux de ses sons graves. (Conscience, 1837b, 8 dec., p. 3)

Af en toe is de vertaling zelfs iets nadrukkelijker dan het origineel. In de centrale scène tussen Roberto en Clara blijft de donkere kamer na Clara's kreten en geroep om hulp nog enige tijd 'zoo stil', wat in het Frans tot 'aussi tranquille, aussi silencieux' uitdijt:

[...] – en de kamer werd duister. Nu hoorde men niets meer dan pynelyke kreten: 'Moeder! – ô moeder!' riep het arme meisje, – en van tyd tot tyd ging	...] et la chambre devint obscure. Maintenant on n'entendit plus rien que des cris de douleur. 'Ma mère! ô ma mère!' criait la pauvre fille. – Et de
---	--

‘God! – God! – hulp!’ met eenen hartbrekenden galm door de kamer.

Een kwartier uers was nu verlopen, en het vertrek was zoo stil, als of niemend daer in ware geweest. Eindelyk kwam Roberto de duistere kamer uit. (Conscience, 1837a, p. 16)

[temps en temps les mots de ‘Dieu! – Dieu! – Secours!’ ressonnaient dans la chambre avec un accent qui vous eût brisé le cœur.

Un quart d’heure s’était écoulé, et l’appartement était aussi tranquille, aussi silencieux que si personne n’y eût été. Roberto sortit. (Conscience, 1837b, 3 dec., p. 2)

Kort voordien had Giovanni zijn vriend Roberto, die met de ontvoerde Clara alleen gelaten wil worden, nog gewaarschuwd zich niet onoorbaar te gedragen. Waar Giovanni in het origineel ‘deze daed’ afkeurt, klinkt die afkeuring in de vertaling veel sterker:

Mistroostig was hy, want deze daed kon hy met geen goed oog aenschouwen. (Conscience, 1837a, p. 14)

Il était triste, can il ne pouvait pas envisager de bon œil cette action infâme. (*ibid.*)

Van al de vertalingen die hier tot dusver aan bod gekomen zijn, heeft die van De Laet ongetwijfeld de meeste literaire ambitie. De Laet wilde met zijn vertaling dan ook iets bewijzen. Hij wilde zowel de literaire kwaliteit van het origineel laten zien als de identiteit van een onafhankelijke literatuur die haar eigen conventies schiep en zich niet aan die van andere nationale literaturen gebonden wilde weten. Hiermee is in overeenstemming dat hij zich als vertaler dicht bij en uitdrukkelijk in dienst van de oorspronkelijke auteur opstelt.³⁵ Dat De Laet in zijn eigen proza, met name in een verhaal als ‘De vloek’ uit 1840 en in zijn roman *Het huis van Wesenbeke* uit 1842, eveneens een voorliefde voor gruwel en griezelen aan de dag legde (Van den Berg & Couttenier, 2009, p. 413-14), maakt zijn positionering als vertaler alleen maar natuurlijker.

³⁵ Voor de uitgever J.E. Buschmann zou De Laet in daaropvolgende jaren nog meer van Conscience in het Frans vertalen. August Keersmaekers trof in het archief Buschmann afrekeningen aan voor De Laets vertalingen van ‘Abulfaragus et le Comte Hugo van Craenhove, traduit de Conscience’ en ‘La Traduction du Lion de Flandres 1er vol. et les 150 premières pages du 2me vol.’ (Keersmaekers, 2009, p. 54-55). Deze versies zijn ongepubliceerd gebleven. Vermoedelijk kwamen zij tot stand in de maanden volgend op het teloorgaan, in november 1844, van de krant *Vlaensch België*, waarvan De Laet mede de hoofdredactie gevoerd had. *Graef Hugo van Craenhove* en de *Geschiedenis van Abulfaragus* (later bijeengevoegd tot de *Geschiedenis van Graef Hugo van Craenhoven en van zynen vriend Abulfaragus*) waren oorspronkelijk in afleveringen verschenen in *Vlaensch België*, respectievelijk van 1 januari tot 20 februari en van 15/16 tot 26 april 1844 (De Bens, 1968, p. 78).

De Laets vertaling van ‘Godswraek’ verscheen in december 1837. In maart 1839 begon het Kortrijkse blad *La Chronique* met de publicatie van een tweede Franse vertaling, ditmaal onder de titel ‘Vengeance divine’, in de rubriek ‘Mélanges’. Zoals hierboven vermeld, lijken vandaag nog slechts de eerste twee afleveringen hiervan beschikbaar, namelijk die in *La Chronique* nr. 64 van 14 maart en nr. 65 van 17 maart 1839. De vertaling is anoniem, een auteursnaam komt evenmin voor. Onder de eerste aflevering staan de initialen X.X.; aan het eind van de tweede aflevering volgt de vermelding ‘(La fin au prochain N^o.),’ zodat in totaal vermoedelijk drie afleveringen voorzien waren. Kort voordien, in nr. 60 van 28 februari 1839, had *La Chronique* het verschijnen van *De Leeuw van Vlaenderen* aangekondigd. Het daaropvolgende nummer (nr. 61, van 3 maart) bevatte een Franse vertaling van het eerste hoofdstuk van de *Leeuw*, met een bijzonder lovende inleiding en ditmaal mét de vermelding van de naam van de auteur. De vertaler tekende ook in dit geval als X.X. en is dus mogelijk dezelfde persoon die tevens ‘Vengeance divine’ vertaalde. Overigens ging het verschijnen van ‘Vengeance divine’ niet onopgemerkt voorbij en werd de relatie met Conscience spoedig onderkend. In de *Gazette van Gend* van 27 maart 1839 beschuldigde F.A. Snellaert *La Chronique* van plagiaat; Snellaerts stukje was niet ondertekend, maar hij noemde zichzelf als de auteur ervan in een brief van 14 april aan De Laet (Jacob, 1914, p. 55; Deprez, 2009, p. 68).

Net als De Laets vertaling deelt ‘Vengeance divine’ het verhaal in hoofdstukken op; die zijn nu voorzien van titels – hoofdstuk I heet ‘L’enlèvement’, hoofdstuk II ‘Le meurtre’ – maar de indeling stemt niet overeen met die van Consciences origineel. De motto’s zijn komen te vervallen. Sommige verhaalfiguren dragen andere namen: Roberto heet nu Giuseppe, Clara heet Marie. Of dit gebeurd is om Roberto Italiaanser te doen ogen en Clara Vlaamser, dan wel om het verband met Consciences verhaal te verdonkeremanen, is onduidelijk. Verscheidene scènes zijn ingekort of weggelaten. Waar Consciences tweede hoofdstuk, net als het eerste, opent met een omstandige beschrijving van de menigte in de feestende stad, vat ‘Vengeance divine’ die aanhef in enkele regels samen. Daarentegen vestigt de vertaling al meteen in het eerste hoofdstuk de aandacht op het centrale motief van het verhaal wanneer, net voor de ontvoering, Giovanni in zijn gesprek met Roberto een aantal extra woorden in de mond gelegd krijgt:

‘Ik vrees niets. – Dit weet gy Roberto, maer ik heb medelyden met het arme meisje. Waerom moet de schoonheid

– Vous savez bien, répondit l’autre, que je n’ai jamais reculé devant les dangers. Mais que voulez-vous? le sort de cette

welke zy van God ten geschenke kreeg,
haer ten verderf strekken?’
(Conscience, 1837a, p. 12)

jeune fille, à qui tu vas ravir, par un
odieux caprice, honneur et avenir, me fait
pitié et me touche l’âme. Pourquoi sa
beauté et ses sentiments religieux doi-
vent-ils être la cause de sa perte?
Giuseppe; j’ai un pressentiment secret
qui me dit que c’est une bien mauvaise
action que vous allez commettre, et que
Dieu vengera l’offense de cette enfant.
Croyez-moi, abandonnez ce projet.
(Conscience, 1839b)

Vermoedelijk heeft Giovanni’s voorgevoel hier zoveel nadruk gekregen omdat de vertaling in afleveringen verscheen en de eerste aflevering zodoende de nodige verwachting kon wekken voor het vervolg. Zowel bij Conscience als bij X.X. spreekt Giovanni in het tweede hoofdstuk uitdrukkelijk van het vooruitzicht van Gods wraak; in de versie van *La Chronique* roept deze uitspraak die uit de eerste aflevering in herinnering:

Op myne ziel Roberto gy besmet u
met eene zonde die by God om wraak
zal roepen.
(Conscience, 1837a, p. 14)

Sur mon âme, Giuseppe, tu vas te
souiller d’un péché qui criera vengeance
devant Dieu.
(Conscience, 1839c)

Algemeen gezien lijkt voor X.X., anders dan bij De Laet het geval was, de voortgang van het verhaal en het onderhoudende gehalte van de tekst de belangrijkste overweging bij het vertalen. Beschrijvingen doen er bijgevolg minder toe. De dramatiek blijft echter behouden en krijgt vorm in overeenstemming met een publicatie in afleveringen, waarbij iedere aflevering een emotioneel hoogtepunt moet kennen. Voor zover dat uit de eerste twee hoofdstukken op te maken valt, sluit X.X. zich ook in stilistisch opzicht vrij dicht bij het origineel aan en neemt de vertaling de Antwerpse locatie als vanzelfsprekend over.

9. OCTAVE DELEPIERRE EN HENDRIK CONSCIENCE

Van de drie Engelse recensies die van Delepierres *Old Flanders* verschenen, citeerde er één – de *Literary Gazette* van 27 september 1845 – vrij uitvoerig uit ‘The Sacrilege’, zonder evenwel de titel van het verhaal te noemen. Ook *The Examiner* (20 september 1845) citeerde, zoals hierboven reeds vermeld, uit het verhaal maar geloofde niet dat het uit de overlevering stamde: “The

Sacrilege' is a Belgian legend only in name, and has too many real ghosts and 'sulphurous flames' to please the taste of cultivated readers.' Voor deze recensent had het verhaal blijkbaar te veel weg van de populaire huiver- en griezel-literatuur van die tijd. Op dit punt verschilde 'The Sacrilege' dan ook van het overige materiaal in *Old Flanders*, zowel het traditionele als het eigentijdse. De verhalen van De Laet, Nys en (in dichtvorm) Ledeganck die Delepierre voor zijn bundel vertaalde, hadden de historische situering met Consciences 'Godswraek' gemeen maar bevatten geen fantastische of bovennatuurlijke elementen.

Voor zijn vertaling van 'Godswraek' had Delepierre in principe de keuze uit drie mogelijke bronteksten: Consciences origineel, de Franse vertaling van De Laet of die van X.X.³⁶ Dat hij Consciences origineel als legger gebruikte, wordt gauw duidelijk als we kijken naar de behandeling van de Antwerpse topografie van het verhaal. De manier waarop Delepierre met de talrijke plaatsnamen omgaat, laat niet alleen het verschil zien tussen zijn benadering en die van De Laet en X.X., maar geeft ook aan dat hij 'Godswraek' volgens hetzelfde patroon bewerkte als de andere teksten in *Old Flanders*. De namen van straten en pleinen in de eerste twee hoofdstukken van 'Godswraek' komen in de verschillende versies als volgt te voorschijn:

<i>Conscience:</i>	<i>De Laet:</i>	<i>X.X.:</i>	<i>Delepierre:</i>
Eiermarkt	Marché-aux-Œufs	Marché aux Œufs	the egg market
Oever	Rivage	Près de l'Escaut, en face de la Tête de Flandre...	Near one of the canals...
Wolstraet	rue aux Laines	rue aux Laines	–
Kipdorp	Kipdorp	Kipdorp	–
Veemarkt	Marché-aux- Bestiaux	Marché aux Bestiaux	Friday Market-place
Zwartzusterstraat	rue des Sœurs- Noires	rue des Sœurs Noires	the street called of the black nuns
Korte Beenhouwer- straat	Courte rue de la Boucherie	rue des Bouchers	–
Oudeborze	–	–	–
Wisselstraetje	ruelle au Change	rue du Change	–

³⁶ Deze laatste mogelijkheid is weinig waarschijnlijk; *La Chronique* was een plaatselijke Kortrijkse publicatie, vermoedelijk met een geringe verspreiding. De Brusselse *Émancipation* was echter een krant van betekenis, die in 1844 tesamen met de *Journal de Bruxelles* tot de belangrijkste kranten van België behoorde; beide bladen bereikten toen een oplage van omstreeks 2000 exemplaren (De Bens, 1968, p. 23).

Peterselie-straet	ruelle du Persil	rue de Persil	Paisley street
Borchtracht	Borchtracht	Borchtracht	–
Krabbestraet	rue aux Crabes	Crabbestraet	Crab street
Steenbrug	pont du Steen	Pont de Pierre	the bridge of Seter
Vischmarkt	Marché-aux-Poissons	Marché aux Poissons	the fish market
Zakstrate	rue du Sac	rue du Sac	Sack street

Zoals te verwachten was, houdt De Laet zich het nauwst aan het origineel. Hij vertaalt vrijwel al de straat- en plaatsnamen. X.X. blijft eveneens dicht bij het origineel, met als in het oog springende inconsequentie de weergave van ‘Krabbestraet’ als ‘Crabbestraet’ terwijl andere straatnamen vertaald zijn. Voor ‘Oever’ geeft X.X. een omschrijving die verwijst naar toenmalige fortificaties genaamd het Vlaams Hoofd, op Linkeroever; uit de omschrijving spreekt overigens enige bekendheid met Antwerpen. Delepierre gaat zijn eigen weg. Een aantal namen laat hij vervallen, sommige vertaalt of vervangt hij, andere krijgen een min of meer vage omschrijving, dit alles zonder veel aandacht voor een consequente behandeling.³⁷

De manier waarop de drie vertalers de namen van straten en pleinen in het verhaal aanpakken, geeft te kennen dat Delepierre zijn Engelse tekst niet op een van de bestaande Franse vertalingen baseerde. Er blijkt tevens uit dat voor Delepierre het specifiek Antwerpse karakter van ‘Godswraek’ van geen tel was. Ook de literaire kwaliteiten van het origineel waar De Laet zo hoog van opgaf, telden voor Delepierre niet. De opdracht en de motto’s bij de afzonderlijke hoofdstukken liet hij weg, zodat ook in dit opzicht de aansluiting bij een literaire traditie minder zichtbaar werd. Net als hij dat bij de andere verhalen in *Old Flanders* gedaan had, behield hij de intrige in enigszins beknotte vorm en voelde hij zich blijkbaar vrij te snoeien – of, minder vaak, hier en daar iets bij te breien – als hem dat zo uitkwam.

Opvallend, zeker in vergelijking met de beide Franse versies, is de wijze waarop Delepierre de dramatische hoogtepunten van het verhaal ontdoet van hun details. Bij de scène die tot de dood van het meisje leidt en die in de vertelde werkelijkheid ruim een kwartier in beslag neemt, staat het origineel

³⁷ Voor Delepierrés vertaling van ‘Steenbrug’ als ‘bridge of Seter’ heb ik geen verklaring; verzon de drukker iets op basis van een moeilijk leesbaar handschrift? Stond daar wellicht ‘bridge of Peter’? ‘Paisley street’ is mogelijk een drukfout voor ‘Parsley street’. Uit Delepierrés keuze van ‘Friday-Market place’ voor ‘Veemarkt’, een willekeurig aandoende substitutie, blijkt zijn onbekendheid met de Antwerpse binnenstad. De Veemarkt is vlak bij de andere in de betreffende passage genoemde straten, de Vrijdagmarkt ligt in een andere buurt.

vol emotionele gedachtenstrepen en uitroepen. De Laet volgde Conscience hierbij op de voet. X.X. dikte het tafereel zelfs nog aan (de kamer is niet slechts duister maar ‘dans la plus profonde obscurité’; Clara’s kreten zijn ‘souple étouffés’ en ‘cris déchirans’ en zij tellen beduidend meer woorden dan in het origineel; de stilte nadat haar hulpgeroep verstomd is, wordt door een stippelijngedramatiseerd). Delepierres Engels daarentegen laat niet meer dan een kort handgemeen veronderstellen, dat bondig en afstandelijk gerapporteerd wordt:

<i>Conscience:</i>	<i>De Laet:</i>	<i>X.X.:</i>	<i>Delepierre:</i>
[...] – en de kamer werd duister.	[...] et la chambre devint obscure.	[...] et tous deux se trouvèrent tout-à-coup dans la plus profonde obscurité.	[...] which left them in total darkness. There followed one fearful
Nu hoorde men niets meer dan pynelyke kreten: ‘Moeder! – ô moeder!’ riep het arme meisje, – en van tyd tot tyd ging ‘God! – God! – hulp!’ met eenen hartbrekenden galm door de kamer.	n’entendit plus rien que des cris de douleur. ‘Ma mère! ô ma mère!’ criait la pauvre fille. – Et de temps en temps les mots de ‘Dieu! – Dieu! – Secours!’ resonnaient dans la chambre avec un accent qui vous eût brisé le cœur.	Pendant quelques secondes régna un morne silence, interrompu seulement par les soupirs étouffés, les cris déchirans de la jeune fille.	shriek, one awful appeal to Heaven, and all was silence. Roberto found his way to the door [...]
Een kwartier uers was nu verloopen, en het vertrek was zoo stil, als of niemend daer in ware geweest. Eindelyk kwam Roberto de duistere kamer uit. (Conscience, 1837a, p. 16)	Un quart d’heure s’était écoulé, et l’appartement était aussi tranquille, aussi silencieux que si personne n’y eût été. Roberto sortit. (Conscience, 1837b, 3 dec., p. 2)	– O ma mère! s’écria-t-elle, ma pauvre mère, viens en aide à ta fille! Au secours! O mon Dieu, pourquoi m’abandonner! Un quart d’heure s’était maintenant écoulé, et il régnait dans cet appartement un calme aussi profond que si personne n’y était entré. Giuseppe sortit enfin de la chambre. (Conscience, 1839c)	[...] (Delepierre, 1845, I, p. 296)

Wanneer, verderop in het verhaal, Roberto van zijn nachtmerrie vertelt, gebeurt hetzelfde. De letterlijk bloedstollende details van het origineel worden

in De Laets versie stap voor stap gevolgd (de versie van X.X. staat helaas in een nu onvindbare aflevering van *La Chronique*) maar blijven in de Engelse vertaling grotendeels achterwege, zodat ook hier de passage aan emotionele intensiteit inboet:

<i>Conscience:</i>	<i>De Laet:</i>	<i>Delepierre:</i>
Dit onbarmhartig spook, trok my den mond met geweld open, en bracht zynen klaeuw in de wonde van het lyk. Stukken zwart gestold bloed douwde hy my met boosaerdigheid in de keel; en ik, – ik slokte dezelve met mynen adem in! (Conscience, 1837a, p. 30)	Ce spectre impitoyable m’ouvrit la bouche de force et enfonça ses serres dans la plaie du cadavre. Il me poussait, avec colère, de grands mor- ceaux d’un sang noir et caillé dans le gosier; et moi, – je les avalais avec mon haleine! (Conscience, 1837b, 8 dec., p. 2)	... the monster, who took large pieces of the clotted blood from the garments of the maiden, and stuffed them into my mouth. (Delepierre, 1845, I, p. 312)

Hierboven zagen we dat de wijze waarop Delepierre de aanhef van Ledegancks *Burgslot van Zomergem* wijzigde, zich als een impliciete kritiek op het origineel liet lezen. Sommige aanpassingen in zijn vertaling van ‘Godswraek’ wijzen in dezelfde richting. Wanneer we, aan het begin van het verhaal, de namen van de jonkers nog niet gehoord hebben, noemt Conscience Giovanni’s naam alsof we die al kennen. Delepierre vermijdt die onhandigheid:

Om elf uren in den morgen, kwamen twee venetiaensche jonkers uit de Zwartzusterstraet. Zy naderden de maegd, bezagen elkander en riepen met verwondering: ‘Hoe schoon! oh hoe schoon!’ ‘By God! Roberto,’ ging Giovanni voort [...] (Conscience, 1837a, p. 6)	About eleven in the day, two young Venetian noblemen, turned from the street called of the black nuns, and as soon as they beheld the fair virgin they exclaimed with one accord: ‘what beauty! what beauty! by Heavens, Roberto,’ said one to the other [...] (Delepierre, 1845, I, p. 284-285)
---	--

Elders last Delepierre een detail in dat de scène geloofwaardiger maakt. Na de schipbreuk op de Schelde zien de jonkers in de sloep dat het lijk van Clara begint te bloeden; op dat moment verschijnt één van de bootslieden naast hen met een fles brandewijn. In het origineel bezweert Giovanni zijn ontstelde vriend dat die vooral niets moet zeggen. Delepierre moet dit problematisch gevonden hebben: de bootsman kon Giovanni’s woorden immers horen. Hij paste het tafereel aan door niet het bemanningslid maar Giovanni zijn vriend de brandewijn te laten toedienen en hem veiligheidshalve ook nog Italiaans te laten spreken:

Een der bootslieden kwam met eene flesch koombrandewyn by de jonkers. 'Heeren' sprak hy 'hier hebt gy een slokje om u te verwarmen.'

Giovanni neep zynen vriend zoodanig in den arm, dat hy tot zich zelve kwam. 'Zit neêr! – en spreek niet. – Op uwe ziel zwyg.' (Conscience, 1837a, p. 26)

... with the aid of a sailor, [Giovanni] placed Roberto on a bench, and putting a bottle of brandy to his lips, said; 'swallow a mouthful, it will do you good,' shaking him by the arm, he said, speaking in Italian: 'be seated, and speak no word, for your very soul, speak not a word.' (Delepierre, 1845, I, p. 308)

Duidelijker dan in het origineel het geval is, wordt in de Engelse versie Giovanni als medeschuldig getekend en is hij zichzelf daar ook van bewust. Mogelijk betekent deze verschuiving eveneens een door de vertaler stilzwijgend aangebrachte correctie van het origineel. Door Giovanni's aandeel in de schuld breder uit te meten, komt zijn uiteindelijke verdoemenis – hij eindigt samen met Roberto in de hel – aannemelijker over. Vrij vroeg in het verhaal, tijdens het gesprek met Roberto vlak na Clara's dood, legt Giovanni in het origineel de verantwoordelijkheid voor de misdaad althans ten dele bij Roberto, zonder zichzelf bij de zaak te betrekken. In het Engels verklaart Giovanni zich bereid in de schuld te delen en maakt hij gebruik van een nadrukkelijk inclusief meervoud:

'Roberto' antwoordde Giovanni 'ik zal u helpen. – Ik zien dat gy zelve dit bloed niet vergoten hebt. Ween niet – een man mag niet weenen. Verberg het berouw in uw hart! – God zal het dáérin ook vinden.'

[...]

'Roberto laet gy den moed zinken? – Gy hebt eene euveldaed begaen – wees dan ook manhaftig genoeg om de gevolgen er van te dragen.'
(Conscience, 1837a, p. 17)

['I must assist you,' replied Giovanni, 'for I am myself culpable, your hand did not pierce this lovely one, as is evident, for she still grasps the defensive weapon. But we have both equally committed murder. Weep no more, but let contrition plead for mercy! may God grant us both repentance, and with repentance pardon.'

[...]

'Courage,' replied Giovanni, 'the crime is done, now let us only think how to avoid the consequences [...]'
(Delepierre, 1845, I, p. 297)

Door middel van deze verschuivingen maakt de Engelse versie de afloop van het verhaal in moreel opzicht geloofwaardiger. Over het algemeen is 'Sacrilege' dan weer gematigder dan 'Godswraek' in het gebruik van erotisch en moreel geladen termen. Het origineel benadrukt begeerte en wellust door herhalingen van sleutelwoorden en religieus getinte terminologie. Die intensiteit past bij de sensatiezucht van het griezel- en huivergenre. De Engelse vertaling is in dit opzicht een stuk terughoudender:

[...] staerde hy weder met begeerige blikken op het zinnebeeld	–
[...] doch er blaekte eene vurige begeerte in zyn hart.	A violent passion had taken possession of his senses
Hy bezag haer met gulzige begeerlykheid.	Roberto contemplated with rapture the fainting beauty.
De twee Venetianen namen de kerkbezoeking waer, om met wellustige blikken, op menig onnoozel meisje te staren.	But the two Venetian friends went through the churches with far other feelings; they went to look at every pretty face, and put every modest woman out of countenance.
Onder het drinken spraken zy van liefde, van meisjes, en hitsten elkander, door ontuchtige woorden tot onkuische lusten op.	He filled glass after glass, and discussed their mutual adventures, with words that would have shocked any modest hearer.
Roberto [...] wandelde met begeerige blikken door de kerk; (Conscience, 1837a, p. 7, 8, 13, 36, 37, 38)	Roberto walked carefully about, (Delepierre, 1845, I, p. 287, 293, 319-320, 320, 322)

Net zoals het geval was in Delepierres andere vertalingen, zwakt hij ook in de Engelse versie van ‘Godswraek’ de religieuze verwijzingen af. In Conscience origineel neemt de verteller impliciet een christelijk standpunt in en ontmoeten we een alomtegenwoordige en straffende God ‘die ons ziet en hoort’ (1837, p. 41). De vertaling is in dit opzicht afstandelijker en vermijdt, vooral in het slothoofdstuk, directe verwijzingen naar God:

Roberto, zonder op de heiligheid van Godes woning te letten, wandelde met begeerige blikken door de kerk; en bleef vóór elke vrouw met listige aendacht staen.	Roberto walked carefully about, staring audaciously at all women whose step denoted any youth or beauty.
‘– Gebed en berouw alleen stygt van hier, tot by den God die ons ziet en hoort!’ (Conscience, 1837a, p. 38 & 41)	‘there are no words of love that sound from the tomb; but prayer and repentance can rise hence, to the throne of grace.[.]’ (Delepierre, 1845, I, p. 322 & 325)

Overigens is Delepierre niet altijd consequent in zijn aanpassingen en gaat hij even eigenmachtig met ‘Godswraek’ om als met de andere verhalen die hij voor *Old Flanders* bewerkte. Globaal gezien echter neigen de verschuivingen naar het ombuigen van een fantastisch verhaal dat griezel, spokerij, passie en emotie breed uitmeet naar een minder uitbundig verteld volksverhaal dat zich meer op de intrige richt dan op sensatie en effect. In dit kader passen het

weglaten van de opdracht en de motto's, de vagere plaatsaanduidingen, het schrappen van talrijke details en vooral het temperen van de dik gepenseelde dramatiek van het origineel. Daarnaast speelt in de Engelse versie wellicht een zekere mate van kritiek op Conscience doordat correcties zijn aangebracht die de samenhang in het verhaal en de geloofwaardigheid van de personages ten goede moeten komen. Mogelijk schemert Delepierres liberale gezindte door in het feit dat in de vertaling het religieuze element enigermate uitgedund is.

Waar De Laets vertaling in *L'Emancipation* de literaire waarde van het origineel wilde onderstrepen en X.X. in *La Chronique* uit was op een sensationeel verhaal in afleveringen, maakte Delepierre van 'Godswraek' een volksvertelling. Met de verhalen van Nys en De Laet en het gedicht van Ledeganck deed hij niet anders.

10. CONCLUSIE

In zijn vertalingen gebaseerd op werk van Vlaamse auteurs in *Old Flanders* én in *La Renaissance* heeft Delepierre het verschil tussen, enerzijds, historische kronieken en traditionele verhalen die op een geromanceerde wijze worden naverteld en, anderzijds, verhalen geschreven in de stijl van de historische roman, vrijwel weggewerkt. Alleen 'Godswraek' viel in dit opzicht enigszins uit de toon. Wellicht meende Delepierre dat de spokerij in dit verhaal voor legendarisch allure zorgde, maar de recensent van *The Examiner* zag vooral – en terecht – de overeenkomst met de recente mode van *Gothic fiction*.

Al bij al laat Delepierres vertaalwerk meer dan één benadering zien. In *Old Flanders* en *La Renaissance* betoonde hij zich merkkelijk vrijer ten opzichte van zijn bronteksten dan in zijn meer filologisch of historisch aangelegde vertalingen. Deze laatste waren vaak in beperkte oplagen verschenen en leken dus eerder bedoeld voor specialisten en kenners die toegang hadden tot de originelen. De vrijelijk bewerkende aanpak beoogde een breder publiek. Het blijft overigens opvallend dat het Delepierre, anders dan men zou kunnen verwachten, weinig uitgemaakt lijkt te hebben of hij voor een Belgisch dan wel voor een buitenlands publiek vertaalde. Hij zag het verschil blijkbaar minder in de manier van vertalen dan in de omkadering van de teksten, en liet daarom de voorwoorden het werk doen. In de inleidingen bij vertalingen die in België verschenen benadrukte hij natievorming en patriottisch gevoel. Vertalingen bestemd voor een Frans of Engels publiek introduceerde hij als representatieve stalen van Vlaamse en dus ook Belgische cultuur.

Bij de vrijheden die hij zich veroorloofde in vertalingen voor een algemeen publiek toonde hij zich zeker niet altijd consequent of conscientieus. Of het nu door haastwerk kwam of door andere oorzaken, hij lijkt in *Old Flanders* weinig moeite gedaan te hebben om een vaste lijn te handhaven. Af en toe las hij met zorg en corrigeerde hij zelfs de auteurs die hij vertaalde, en bewust of onbewust verdunde hij enigszins het religieus gehalte van zijn originelen. Veel van zijn weglatingen, toevoegingen en herschrijvingen maken echter een vrij willekeurige indruk.

In dit opzicht laat vooral J.A. de Laet in zijn Franse vertaling van ‘Godswraek’ een alternatieve benadering zien. De Laet wilde, tot in het krampachtige toe en aangevuurd door een politieke stellingname, de onvervreembare waarde van het origineel doen uitkomen in een vreemde taal. Zijn ‘Vengeance de Dieu’ en Delepierres ‘Sacrilege’ zijn als twee pendanten, de ene zo dicht op de huid van het origineel dat de auteur zelf de vertaling in gesleept wordt, de ander een met de losse pols geschreven navolging die niet eens een auteursnaam noemt.

Vertalen, bewerken en herschrijven, met al de bijbehorende varianten, maakt volop deel uit van de literatuur van deze periode. Net zoals het verleden in historisch evengoed als in literair werk wordt opgerakeld, gefictionaliseerd en dienstbaar gemaakt, worden bestaande teksten hernomen, herschikt en soms geplagieerd, in de eigen of een andere taal, in een context waarin nog weinig wettelijke regelgeving heerst, de roefdruk van de *contrefaçon* aan de orde van de dag is en het auteursrecht nog zo goed als onbestaande. Delepierres omgang met zijn bronteksten is wat dit betreft symptomatisch.

Dat geldt ook voor *Old Flanders*. Veel weerklank lijkt het boek overigens niet gevonden te hebben. Delepierre zelf verwees er later evenmin nog naar, misschien in verlegenheid gebracht door de grove slordigheid van de uitgave. Desondanks is het een typisch product: door de aard van het materiaal dat het bevatte, door Delepierres omgang met zijn bronteksten, en door de intentie om een Brits publiek voor het nog prille België te winnen. Daar komt bij dat het boek, ondanks alles, de eerste Engelse vertalingen bevat van werk van Conscience, Ledeganck, De Laet en Nys. Wat Conscience betreft markeert *Old Flanders* daarmee het begin van diens spectaculaire doorbraak buiten de landsgrenzen. Tot 1845 waren van Conscience alleen in België een paar Franse vertalingen uitgebracht. In het voorjaar van 1845 verscheen de eerste buitenlandse vertaling, Melchior von Diepenbrocks *Flämisches Stilleben*, dat een laaiend succes kende en Delepierres latere schoonzoon Nicholas Trübner

zou inspireren tot zijn *Sketches from Flemish Life*, dat eind 1845 of begin 1846 verscheen. *Old Flanders*, en daarmee de eerste Engelse Conscience-vertaling, kwam net enkele maanden vóór Trübners *Sketches*. Die eer kan Delepierre niet ontzegd worden.

Literatuurlijst

- A.A.** (1838). 'Het heerken van Maldegem, eene Vlaemsche overlevering' (Vowoord Ch. Ledeganck). *Belgisch Museum* (Gent), 2:17-24.
- Arents, Prosper** (1944). *De Vlaamsche schrijvers in het Duitsch vertaald*. Brussel: De Lage Landen.
- Arents, Prosper** (1950). *De Vlaamse schrijvers in het Engels vertaald 1481-1949*. Gent: Koninklijke Vlaamse Academie voor Taal- en Letterkunde.
- [Atlantic Monthly]** (1860). 'History of Flemish Literature. By Octave Delepierre LL.D.' *The Atlantic Monthly* (Boston) 6/ 36 (oktober): 503-508.
- Barnard, Robert & Barnard, Louise** (2007). *A Brontë Encyclopedia*. Oxford: Blackwell.
- Bemong, Nele** (2006). "En Toch, Wat is Eigentlyk het Historieke Roman?' The Emergence of the Historical Novel as a Distinct Genre in Belgium in the 1830s and 1840s', *Working Papers on the Web*, 9 ('Historicising the Historical Novel'). <<http://extra.shu.ac.uk/wpw/historicising/Bemong.htm>> [30/06/2011]
- Blakey, Robert** (1879). *Memoirs of Dr Robert Blakey, Professor of Logic and Metaphysics, Queen's University Belfast*. Ed Henry Miller. London: Trubner & Co.
- Brunet, Gustave** (1880). 'Octave Delepierre. Notice sur sa vie et ses œuvres'. *Le Livre* (Parijs), 1: 22-28.
- Carlier, Marc & Deprez, Ada** (1987). *Muzen-album 1843-1848. De Vlaemsche letterbode 1843-1845. Het vaderland 1844-1845. Het vaderland en De Vlaemsche letterbode 1845-1846. De Vlaemsche stem 1846-1853. De moedertael 1849-1853. Bijdragen van het Nederduitsch tael- en letterkundig genootschap te Brussel 1848-1849*. Gent: Cultureel Documentatiecentrum Rijksuniversiteit.
- Conscience, Hendrik** (1837a). *Phantazy*. Antwerpen: Drukkery L.J. De Cort.
- Conscience, Hendrik** (1837b). 'La vengeance de Dieu. (Godswraek.) Conte d'époque, traduit du flamand de M. Hendrik Conscience. (1467).' [vert. D.L.] [J.A.. De Laet]. *L'émancipation* (Brussel), 8/339 (3 december): 1-3; 8/342 (8 december): 1-3.
- Conscience, Hendrik** (1839a). 'De Leeuw van Vlaenderen (Le Lion des Flandres), par Hendrik Conscience' [vert. ondertekend X.X.]. *La chronique. Journal de Courtrai* (Kortrijk), 61 (3 maart): 2-3.
- [Conscience, Hendrik]** (1839b). 'Vengeance divine. I. L'enlèvement' [vert. ondertekend X.X.]. *La chronique. Journal de Courtrai* (Kortrijk), 64 (14 maart 1839): 3.
- [Conscience, Hendrik]** (1839c). 'Vengeance divine. II. Le meurtre' [vert. anoniem]. *La chronique. Journal de Courtrai* (Kortrijk), 65 (17 maart): 3.

- Conscience, Hendrik** (1845). *Flämisches Stilleben, in drei kleinen Erzählungen. Aus dem Flämischen übersetzt von Melchior Diepenbrock*. Regensburg: Friedrich Pustet.
- Conscience, Hendrik** (1846). *Sketches from Flemish Life, in three tales*. [vertaling Nicholas Trübner]. London: Longman, Brown, Green & Longmans.
- Conscience, Hendrik** (1880). *Geschiedenis mijner jeugd*. Leiden: A.W. Sijthof [ca. 1880]
- Conscience, Hendrik** (2002). *De Leeuw van Vlaenderen of de Slag der Gulden Sporen*. Tekstkritische editie door Edward Vanhoutte. Tielt: Lannoo.
- Couttenier, Piet** (1999). 'Van Nederlandse naar Vlaamse poëzie. De terechtwijzing van Ledeganck in 1840'. *Nederlandse letterkunde*, 4/2: 178-190.
- De Bens, Els** (1968). *Vlaemsch België. Het eerste vlaamsgezinde dagblad*. Gent: Story-Scientia.
- Degroote, Gilbert** (1967). 'Onuitgegeven en weinig gekende brieven van Hendrik Conscience (tweede deel)'. *Handelingen Koninklijke Zuidnederlandse Maatschappij voor Taal- en Letterkunde en Geschiedenis*, 21: 109-233.
- Degroote, Gilbert & De Schuyter, Jan** (1953). *Hendrik Conscience en zijn uitgevers. Brieven met inleiding en toelichting*. Brussel & Amsterdam: Elsevier; Antwerpen: Van Dieren.
- De Laet, J.A.** (1844). 'Herman de Schaliedekker. Eene Antwerpsche legende. 1520.' *Vlaemsch België* (Brussel), 10 januari: 1-2; 11 januari: 1-3; 12 januari: 1-2.
- De Laet, J.A.** (1846). 'Hermann der Schieferdecker'. Maria von Plönnies, *Die Sagen Belgiens*. Köln: F.C. Eisen, p. 46-62.
- De Laet, J.A.** (1846a). 'Het lot. Mynen hooggeachten vriende, den heere Victor Delecourt'. *Het Taelverbond* (Antwerpen), 2/1846: 23-77. *Het lot, eene schets van Vlaemsche dorpszedes*. Antwerpen: Buschmann.
- [**De Laet, J.A.**] (1848). 'Germain le couvreur'. *Légendes et traditions de la Belgique, traduites librement du texte allemand de Marie de Ploennies par Louis Piré*. Cologne: F.C. Eisen, p. 45-58.
- Delepierre, J.-O. & Perneel, J.** (1830). *Histoire du règne de Charles-le-Bon*. Bruxelles: Fonderie et imprimerie normales.
- Delepierre, Joseph Octave** (1834). *Chroniques, traditions, et legendes de l'ancienne histoire des Flandres*. Bruges: Imprimerie de Felix de Pachtere. Lille: Bronner-Bauwens.
- Delepierre, Octave** (1841). *Edouard III, roi d'Angleterre, en Belgique. Chronique rimée écrite vers l'an 1347 par Jean de Klerk, d'Anvers, traduite pout la première fois en français*. Gand: C. Annoot-Braeckman.
- Delepierre, Octave** (1841-2). 'Le château de Zomerghem. (1381-1382.) Légende imitée du flamand de Ledeganck.' *La Renaissance. Chronique des arts et de la littérature* (Brussel), 3: 1-5.
- Delepierre, Octave** (1845). *Old Flanders; or, Popular Traditions and Legends of Belgium*. 2 vols. London: T.C. Newby.

- Delepierre, Octave** (1846). *Examen de ce que renferme la bibliothèque du Musée Britannique, extrait de documents authentiques soumis au Parlement en 1846*. Bruxelles: A. Vandale.
- [Delepierre, Octave]** (1847a). 'Flemish Literature. The Year of Wonders. [Het Wonderjaer]. Frances of Roosemael [Siska van Roosemael.] Literary Evenings [Avonstondt]. By Henry Conscience. Antwerp.' *The Athenaeum* (London), 1026 (26 juni): 668-669.
- [Delepierre, Octave]** (1847b). 'Flemish Literature. *The House of Wesembeke* [Het Huis van Wesembeke]. 2 vols. *The Crusader* [De Kruisvaerder]. *Destiny* [Het Lot]. *The Polar Star* [De Noordstaer]. A Flemish Review. By J.A. de Laet. Antwerp.' *The Athenaeum* (London), 1033 (14 augustus): 861-862.
- [Delepierre, Octave]** (1847c). 'Flemish Literature. *Old Flemish Songs* [Oude Vlaemische Liederen]. 2 Parts. By T.F. [sic] Willems. Brussels.' *The Athenaeum* (London), 1038 (18 september): 979-980.
- [Delepierre, Octave]** (1847d). '*The Belgian Travellers from the Thirteenth to the Seventeenth Century* – [Les Voyageurs Belges &c.]. By the Baron de Saint Genois. 2 vols. Brussels.' *The Athenaeum* (London), 1045 (6 november): 1145-1146.
- [Delepierre, Octave]** (1848a). 'Ancient Belgian Literature.' *The Athenaeum* (London), 1057 (29 januari): 105-107.
- [Delepierre, Octave]** (1848b). 'Belgian Literature.' *The Athenaeum* (London), 1076 (10 juni): 575-576.
- Delepierre, Octave** (1860). *A Sketch of the History of Flemish Literature and its Celebrated Authors: from the Twelfth Century down to the Present Time*. London: John Murray.
- Delepierre, Octave** (1870). *La parodie chez les Grecs, chez les Romains et chez les modernes*. Londres: Trübner.
- Deprez, Ada** (1978). *Briefwisseling van Dr Ferdinand Augustijn Snellaert (1809-1872)*. 2 vols. Gent: Koninklijke Academie voor Nederlandse Taal- en Letterkunde.
- Deprez, Ada** (2009). *De vriendschap tussen F.A. Snellaert en J.A. de Laet (1838-1871)*. Gent: Koninklijke Academie voor Nederlandse Taal- en Letterkunde.
- Dingemans** (1847). *Het spook van St.-Willebrords of de godswraek van Conscience*. Anwerpen: J. Deleau-Van Assche.
- D.T. [J.A. de Laet]** (1837). 'Littérature flamande. *Phantazy* par Hendrik Conscience.' *L'émancipation* (Brussel), 8/302 (29 oktober): 1-2.
- [Examiner]** (1845) '*Old Flanders, or Popular Traditions of Belgium*. By Octave Delepierre, Attaché to the Belgian Ministry. 2 vols. Newby.' *The Examiner* (London), 20 september: 596.
- [Fraser's Magazine]** (1845) 'Sea-Side Reading.' *Fraser's Magazine for Town and Country* (Londen), november: 559-571.
- Jacob, Antoon** (1913). *Briefwisseling van, met en over Hendrik Conscience uit de jaren 1837 tot 1851. Eerste deel*. Gent: W. Siffer.

- Jacob, Antoon** (1914). *Briefwisseling van, met en over Hendrik Conscience uit de jaren 1837 tot 1851. Tweede deel*. Gent: W. Siffer.
- Keersmaekers, August** (1993). 'Hendrik Conscience. De lange nagel 1837 en 1858'. *Verslagen en Mededelingen van de Koninklijke Academie voor Nederlandse Taal- en Letterkunde* (Gent), 1993/2-3: 272-334.
- Keersmaekers, August** (2009). *Hendrik Conscience. De muze en de mammon*. Gent: Koninklijke Academie voor Nederlandse Taal- en Letterkunde.
- Ledeganck, C.** (1840). *Het burgslot van Zomergem*. Gent: H. Hoste.
- Ledeganck, C.** (1844). *Het burgslot van Zomergem*. 2de ed. Antwerpen: J.E. Buschmann.
- Ledeganck, K.L.** (1856). *Gedichten. Met eene levensschets des dichters, door J.F.J. Heremans*. Gent: Van Doosselaere.
- [**Literary Gazette**] (1845). 'Old Flanders; or, Popular Traditions and Legends of Belgium. By Octave Delepierre, Attaché to the Belgian Embassy &c. 2 vols. London, T.C. Newby.' *The Literary Gazette. Journal of the Belles Lettres* (Londen), 27 september: 635-637.
- Löbell, J.W.** (1837). *Reisebriefe aus Belgien. Mit einigen Studien zur Politik, Geschichte und Kunst*. Berlin: Duncker & Humblot.
- Mertens, F.H. & Torfs, K.L.** (1845-46). *Geschiedenis van Antwerpen sedert de stichting der stad tot onze tyden*. 8 dln. Antwerpen: J.P. van Dieren. Facsimile Antwerpen: C de Vries-Brouwers, 1976.
- [**Moniteur Belge**] (1855). 'Convention pour la garantie réciproque de la propriété artistique et littéraire, conclue, le 12 août 1854 entre la Belgique et la Grande-Bretagne.' *Le Moniteur Belge. Journal Officiel* (Brussel), 25, 53 (22 februari): 577-581.
- Nys, Karel** (1845). 'Johan de Bastaerd'. *Muzen-album. Letterkundig jaerboekje, voor 1845* (Antwerpen), 3: 9-21.
- Panizzi, Anthony** (1845). *On the Collection of Printed Books in the British Museum. (A Report to the Trustees of the British Museum)*. London: [privately printed].
- Sadleir, Michael** (1928). *Trollope. A Bibliography*. London: Constable.
- S[aint-]G[enois], J[ules] d[e] (1847). 'De Vlaemsche letterkunde en H. Conscience (Uit het Engelsch vertaald)'. *De eendragt* (Gent), 2/8 (12 september): 30; 2/9 (26 september): 34; 2/11 (24 oktober): 42.
- Schmook, Ger** (1952). 'De genesis van Conscience's *Leeuw van Vlaendren*. Een recapitulatie met nieuwe bijzonderheden. I. Van conceptie tot kladschrift.' *Verslagen en Mededelingen van de Koninklijke Vlaamse Academie voor Taal- en Letterkunde* (Gent): 949-996.
- [**Snellaert, F.A.**] (1840). [Recensie van K.L. Ledeganck, *Het burgslot van Zomergem*]. *Kunst- en Letterblad* (Gent), 1: 93-95.
- [**Snellaert, F.A.**] (1841). 'Mengelingen'. *Kunst- en Letterblad* (Gent), 2: 44.
- Snellaert, F.A.** (1842). *Taelcongres en Vlaemsch feest, gehouden te Gent, den 23 en 24 October 1841*. Gent: H. Hoste.

- Snellaert, F.A.** [1848]. *Histoire de la littérature flamande*. Bruxelles: Jamar, s.d.
- Somers, Marc** (2005). 'Hendrik Conscience gaat autobio. Een brief aan zijn Duitse vertaler'. *Zuurvrij*, 9: 53-59.
- Spinoy, Erik** (1998). 'De samenwerking van Hendrik Conscience en Octave Delepieerre. Het literaire systeem in België (1830-1840)'. *Spiegel der letteren*, 30: 143-160.
- Sutherland, John** (2009). *The Longman Companion to Victorian Fiction*. 2nd ed. Harlow: Longman.
- Symington, J.A.** (2000). *Bibliography of the Works of all Members of the Brontë Family and of Brontëana*. Slad: Ian Hodgkins; New Castle (Del.): Oak Knoll Press.
- [Taelverbond]** (1846). 'Verschenen werken'. *Het Taelverbond. Letterkundig tydschrift* (Antwerpen), 2/3: 105.
- Tedder, H.R.** (2004). 'Delepieerre, Joseph Octave' (herzien door Elizabeth Baigent). *Oxford Dictionary of National Biography*. Oxford: Oxford University Press.
- Trollope, Frances** (1835). *Belgium and Western Germany in 1833*. Brussels: L. Hauman.
- [Trübner, Nicholas]** (1880). *Joseph Octave Delepieerre. Born 12 March 1802. Died 18 August 1879. In memoriam. For friends only*. Edinburgh & London.
- Van den Berg, Willem & Couttenier, Piet** (2009). *Alles is taal geworden. Geschiedenis van de Nederlandse literatuur 1800-1900*. Amsterdam: Bert Bakker.
- Van Biervliet, Lori** (1981). 'J.O. Delepieerre. Brugs historicus, publicist en bibliofiel 1802-1879. Biografische schets, met een overzicht van zijn briefwisseling en bibliografie'. *Genootschap voor geschiedenis. Handelingen*, 118, 3-4: 173-291.
- Van Biervliet, Lori** (1983). 'Delepieerre, Joseph Octave'. *Nationaal Biografisch Woordenboek* (Brussel: Paleis der Academiën), X, kol. 133-140.
- Vanhoutte, Edward** (2002a). 'Verantwoording: Een nieuwe editie van de Leeuw van Vlaenderen'. In Conscience, Hendrik, *De Leeuw van Vlaenderen of de Slag der Gulden Sporen*. Tekstkritische editie door Edward Vanhoutte. Tielt: Lannoo, p. 411-475.
- Vanhoutte, Edward** (2002b). 'Inleiding. Zeven argumenten voor het herlezen van *De Leeuw van Vlaenderen*'. In Vanhoutte, Edward (red.), *De ene leeuw is de andere niet. Zeven maal De Leeuw van Vlaenderen herlezen*, Antwerpen: AMVC-Letterenhuis, p. 11-20.
- Von Plönnies, Maria** (1846). *Die Sagen Belgiens*. Köln: F.C. Eisen.
- Von Plönnies, Maria** (1848). *Légendes et traditions de la Belgique traduites librement du texte allemand de Marie de Ploennies par Louis Piré*. Cologne: F.C. Eisen.
- Wauters, Karel** (1999). 'Het Vlaamse fictionele proza van Conscience tot Loveling'. In Deprez, Ada, Gobbers, Walter & Wauters, Karel (red.), *Hoofdstukken uit de geschiedenis van de Vlaamse letterkunde in de 19de eeuw, deel 1*. Gent: Koninklijke Academie voor Nederlandse Taal- en Letterkunde, p. 147-310.
- Willekens, Emiel** (1983). *Hendrik Conscience en zijn tijd*. Antwerpen: Archief en Museum voor het Vlaamse Cultuurleven & Stichting Mercator-Plantijn.

- Willems, Jan Frans** (ed). (1840). *Van den derden Edewaert, coninc van Egelant. Rymkronyk geschreven omtrent het jaer 1347, door Jan de Klerk van Antwerpen.* Gent: F. en E. Gyselinc.
- Winnifrith, Tom** (1996). 'Charlotte and Emily Brontë. A Study in the Rise and Fall of Literary Reputations.' *The Yearbook of English Studies*, 26: 14-24.
- Wolf, Johann Wilhelm** (1843). *Niederländische Sagen.* Leipzig: Brockhaus.
- Y.X.Z.** (1846). 'A Belgian Catalogue of the British Museum'. *The Athenaeum* (London), 989 (10 oktober): 1044.